

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA ANDRAGOGIKY A PERSONÁLNÍHO ŘÍZENÍ

Sára Škvorová

**Vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích
od konce druhé světové války do současnosti**

Development of Interest-Based Adult Education in the Czech Lands since
1945 until Now

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Praha 2015

Vedoucí práce:

PhDr. Michal Šerák, Ph.D.

Prohlašuji,

že tuto diplomovou práci jsem vypracovala samostatně, že v ní řádně cituji všechny použité prameny a literaturu a že tato práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

.....

datum

.....

podpis autorky

Abstrakt

Práce pojednává o vývoji zájmového vzdělávání dospělých na území dnešní České republiky od konce druhé světové války do současnosti. Cílem práce je poskytnout pohled na vývoj funkcí, cílů a obsahu zájmového vzdělávání dospělých na základě studia dobových dokumentů. Téma je zasazeno do kontextu historických a politických událostí, detailně jsou analyzovány vybrané strategické a legislativní dokumenty, které oblast zájmového vzdělávání dospělých upravovaly a upravují. Popsány jsou charakteristické rysy zájmového vzdělávání dospělých a jeho institucionální zabezpečení v jednotlivých etapách vývoje.

Klíčová slova: zájmové vzdělávání dospělých, státní osvětová péče, mimoškolské vzdělávání dospělých, celoživotní vzdělávání, celoživotní učení, Dekret presidenta republiky o státní péči osvětové, Zákon o osvětové činnosti, Soběslavský plán kulturně-osvětové činnosti, Národní program rozvoje vzdělávání v České republice, Strategie celoživotního učení

Abstract

This diploma thesis deals with the development of interest-based adult education in the Czech lands since the end of Second World War until now. The aim is to provide a view on the development of the functions, aims and content of interest-based adult education based on the study of historical documents. Historical and political context is mentioned. Chosen strategic and legislative documents, which influenced the development of interest-based adult education, are analysed in detail. Both the specifics and the institutional support of interest-based adult education in each epoch are described.

Key words: interest-based adult education, public awareness, out-of-school adult education, lifelong learning, Decree of the President of the Republic on Public Awareness, Law on Public Awareness, National Programme for the Development of Education in the Czech Republic, The Strategy of Lifelong Learning in the CR

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu své diplomové práce, PhDr. Michalu Šerákovi, Ph.D., za čas, který věnoval vedení mé práce, cenné rady a podnětné připomínky.

Obsah

0	Úvod	8
1	Zájmové vzdělávání dospělých	11
1.1	Vymezení zájmového vzdělávání dospělých	11
1.2	Specifika zájmového vzdělávání	15
1.3	Vývoj terminologie	16
2	Vývoj politického a společenského kontextu zájmového vzdělávání dospělých	19
2.1	Období 1945–1948	19
2.1.1	Politický, historický a společenský kontext	19
2.1.2	Dobové dokumenty související se zájmovým vzděláváním dospělých	22
2.2	Období komunismu	23
2.2.1	Politický, historický a společenský kontext	23
2.2.2	Dobové dokumenty související se zájmovým vzděláváním dospělých	26
2.3	Přechod k demokracii a současný stav	28
2.3.1	Politický, historický a společenský kontext	28
2.3.2	Dobové dokumenty související se zájmovým vzděláváním dospělých	29
3	Analýza vybraných dokumentů upravujících zájmové vzdělávání a jejich komparace	31
3.1	Dekret presidenta republiky o státní péči osvětové	31
3.2	Vládní nařízení ze dne 5. července 1950 o zrušení osvětových rad a přenesení jejich působnosti na národní výbory	33
3.3	Soběslavský plán kulturně-osvětové činnosti	33
3.4	Usnesení ÚV KSČ o dalším rozvoji a prohloubení ideové účinnosti osvětové práce	34
3.5	Zákon o osvětové činnosti	37
3.6	Zásady mimoškolního vzdělávání obyvatelstva	38
3.7	Národní program rozvoje vzdělávání v České republice – „Bílá kniha“	41
3.8	Strategie celoživotního učení a její Implementační plán	43
4	Přístup státu k zájmovému vzdělávání dospělých v jednotlivých etapách vývoje	46
4.1	Funkce a cíle zájmového vzdělávání dospělých v jednotlivých etapách vývoje	46
4.1.1	Období 1945–1948	46

4.1.2	Období 1948–1989.....	50
4.1.2.1	Charakteristika zájmového vzdělávání dospělých od roku 1948 do počátku 60. let 20. století	51
4.1.2.2	Charakteristika zájmového vzdělávání dospělých od počátku 60. let 20. století do roku 1989	56
4.1.3	Přechod k demokracii a současný stav	61
4.2	Institucionální zabezpečení zájmového vzdělávání dospělých	64
4.2.1	Období 1945–1948.....	64
4.2.2	Období 1948–1989.....	65
4.2.3	Přechod k demokracii a současný stav	67
5	Souhrn vývoje funkcí a cílů zájmového vzdělávání dospělých	69
6	Závěr	73
7	Soupis bibliografických citací	76

0 Úvod

Zájmové vzdělávání dospělých má v českých zemích dlouhou tradici. Od vzniku samostatného Československa po téměř sedmdesát let mu byla věnována velká pozornost a stát hrál v této oblasti zásadní roli. I přesto, nebo právě proto, je aktuální situace zcela odlišná a lze tvrdit, že zájmové vzdělávání dospělých je v současnosti státem téměř přehlížené. Pro pochopení současného stavu je vždy třeba zkoumat minulost. Oblast zájmového vzdělávání dospělých prošla zajímavým vývojem, který odrážel zejména měnící se politické a společenské podmínky. Po konci druhé světové války byla snaha navázat na prvorepublikový odkaz a rozšířit pravomoci státu v této oblasti. Události února 1948 ovšem zásadně změnily všechny oblasti lidského života a zájmové vzdělávání dospělých se stalo nástrojem komunistické ideologie na více než 40 let. Po pádu režimu byla logická snaha se vůči minulosti vymezit, což mělo za následek i změnu vztahu státu k zájmovému vzdělávání dospělých.

Pro svou práci jsem si zvolila téma vývoje zájmového vzdělávání v českých zemích od konce druhé světové války do současnosti z toho důvodu, že se jedná o oblast, která není v současnosti odborníky komplexně zpracovaná. Existují díla vydaná před rokem 1989, která popisují vývoj zájmového vzdělávání zejména v období první republiky a dále od konce druhé světové války do 70. let 20. století, problematické ovšem je jejich ideologické zatížení. Soudobá literatura věnující se oblasti zájmového vzdělávání dospělých sice často zmiňuje historický kontext, ale vzhledem k charakteru a hlavnímu tematickému zaměření těchto publikací zpracovává historické souvislosti pouze povrchně. Záměrem práce není poskytnout detailní a vyčerpávající informace o všech oblastech zájmového vzdělávání dospělých a jejich vývoji, ale zprostředkovat náhled na vývoj této oblasti v širších souvislostech, zejména prostřednictvím zkoumání dobových dokumentů.

V práci jsem vycházela jak z primárních, tak ze sekundárních zdrojů. Sekundární prameny přinášejí informace, které přibližují hospodářský a politický vývoj v českých zemích (Čornej a Pokorný, Cuhra) nebo společenský vývoj (Franc, Knapík, Čornejová). Jako zdroj

informací ve své práci využívám také publikace většiny současných českých autorů věnujících se zájmovému vzdělávání dospělých, zásadní pro mne však bylo studium dobových dokumentů, metodik, strategií a legislativních dokumentů.

Cílem mé práce je postihnout vývoj zájmového vzdělávání dospělých, konkrétně jeho cílů, funkcí a obsahu, v českých zemích od konce druhé světové války do současnosti. Text je členěn do pěti hlavních kapitol. V první z nich vymezuji oblast zájmového vzdělávání dospělých v kontextu celoživotního učení a vzhledem k dalším oblastem vzdělávání dospělých. Součástí této kapitoly je také popis terminologického vývoje oblasti zájmového vzdělávání dospělých.

V druhé kapitole se zabývám politickým a společenským vývojem v českých zemích ve zkoumaném období. Historický vývoj nepřibližuji detailně, ale vybírám zejména ty události, které měly přímý nebo nepřímý vliv na oblast zájmového vzdělávání dospělých. Kapitola je rozdělena do tří podkapitol, tyto kopírují tři základní období vývoje. První podkapitola popisuje období od konce druhé světové války do únorového převratu, druhá se věnuje období komunismu a podkapitola třetí popisuje přechod k demokracii a současný stav. Vedle zásadních událostí jsou zmíněny také legislativní a strategické dokumenty vztahující se k zájmovému vzdělávání dospělých stejně jako odborné publikace a články vydané v daném období vývoje.

Samostatná kapitola je věnována detailní analýze vybraných dokumentů a je pro pochopení vývoje zájmového vzdělávání zásadní. Rozebírá detailně ty dokumenty, které měly na tuto oblast významný vliv a které určily její další vývoj. Vedle legislativních dokumentů upravujících oblast zájmového vzdělávání dospělých nelze nezmínit také strategické dokumenty vydané příslušnými ministerstvy.

Čtvrtá kapitola přibližuje přístup státu k zájmovému vzdělávání dospělých, a to ze dvou hledisek. Prvním je definování funkcí a cílů, které zájmové vzdělávání dospělých v jednotlivých etapách vývoje zastávalo, a čím bylo zájmové vzdělávání dospělých

v daných obdobích charakteristické. Druhým hlediskem je přehled vývoje institucionálního zabezpečení zkoumané oblasti.

Poslední kapitola je jádrem práce. Souvisle pojednává o vývoji funkcí a cílů zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích od konce druhé světové války do současnosti.

1 Zájmové vzdělávání dospělých

V úvodu práce je nezbytné nejprve vymezit zájmové vzdělávání dospělých a zařadit ho do širšího rámce. Vzhledem k cíli práce není nutné se zabývat do detailu obsahovými, didaktickými, metodickými a dalšími aspekty zájmového vzdělávání dospělých, ani blíže rozebírat koncepty vážící se k zájmovému vzdělávání dospělých (koncept celoživotního učení, koncepce volného času). Tyto oblasti jsou velmi podrobně zpracovány například v knize *Zájmové vzdělávání dospělých* (2009) od Michala Šeráka, nebo v publikaci *Zájmové vzdelávanie: Teória, metodika, prax* (2011) od kolektivu autorů působících při Katedře andragogiky v Banskej Bystrici, případně v knize Miroslava Krystoně *Andragogické aspekty využívania voľného času* (2011).

Cílem této kapitoly je uvést základní koncepty, které úzce souvisí s oblastí zájmového vzdělávání dospělých, a dále kromě vymezení oblasti zájmového vzdělávání dospělých a jejího zařazení do širšího rámce také poukázat na specifika zájmového vzdělávání dospělých a jeho charakteristické znaky a nastítnit terminologický vývoj, který se k zájmovému vzdělávání dospělých váže.

1.1 Vymezení zájmového vzdělávání dospělých

Zájmové vzdělávání dospělých, jak je chápáno v současné době, je součástí širšího konceptu celoživotního učení a pro pochopení jeho problematiky je nutné jej nejprve stručně popsat.

Myšlenka celoživotního učení, jejíž kořeny sahají až do starověku (Šerák, 2009, s. 9), vytváří prostor pro realizaci velmi širokého spektra různorodých vzdělávacích aktivit a je založená na ideji učení jako „nepřetržitého procesu, který probíhá po celý život a který zahrnuje všechny formy učení“ (Smékal, 2010, s. 12). Akcentovaným začal tento koncept být v období po druhé světové válce, zejména od 70. let 20. století, kdy v důsledku ekonomických a sociálních změn vzrůstal požadavek na schopnost adaptace na

rychle se měnící společenské podmínky (Beneš, 2003, s. 30–31). UNESCO v roce 1968 při plánování cílů pro roky 1969–1970 uvádí jako jeden z hlavních konceptů k rozvoji v rámci Mezinárodního roku vzdělávání také koncept celoživotního vzdělávání (UNESCO, 1969, s. 19). V roce 1972 vydala Komise UNESCO dokument „*Learning to be*“, který kladl důraz na permanentní vzdělávání jako na prostředek k pozvednutí celkové vzdělanostní úrovně (Faure, 1972). V druhé polovině 70. let ovšem koncept celoživotního vzdělávání ustupuje do pozadí v důsledku hospodářských změn a opět se vrací v letech devadesátých. V tomto období už se nehovoří o celoživotním vzdělávání, ale o celoživotním učení, které má od konceptu sedmdesátých let odlišný charakter. (Šerák, 2009, s. 15) Nové zaměření lze vyčíst například ze zprávy Mezinárodní komise pro vzdělávání UNESCO, kde se uvádí: „... ve 21. století musí každý ... cítit silnější smysl pro osobní odpovědnost za dosažení společných cílů“ (Delors, 1996, s. 21; přeložila S. Š.). Z toho je patrné, že se více než dříve klade důraz na individuální aktivitu člověka. Celoživotní učení je nově založeno na čtyřech pilířích, které jsou: učit se vědět, učit se jednat, učit se žít společně s druhými a učit se být (tamtéž). Více se také objevuje důraz na kvalifikační rozměr vzdělávání (Šerák, 2009, s. 15).

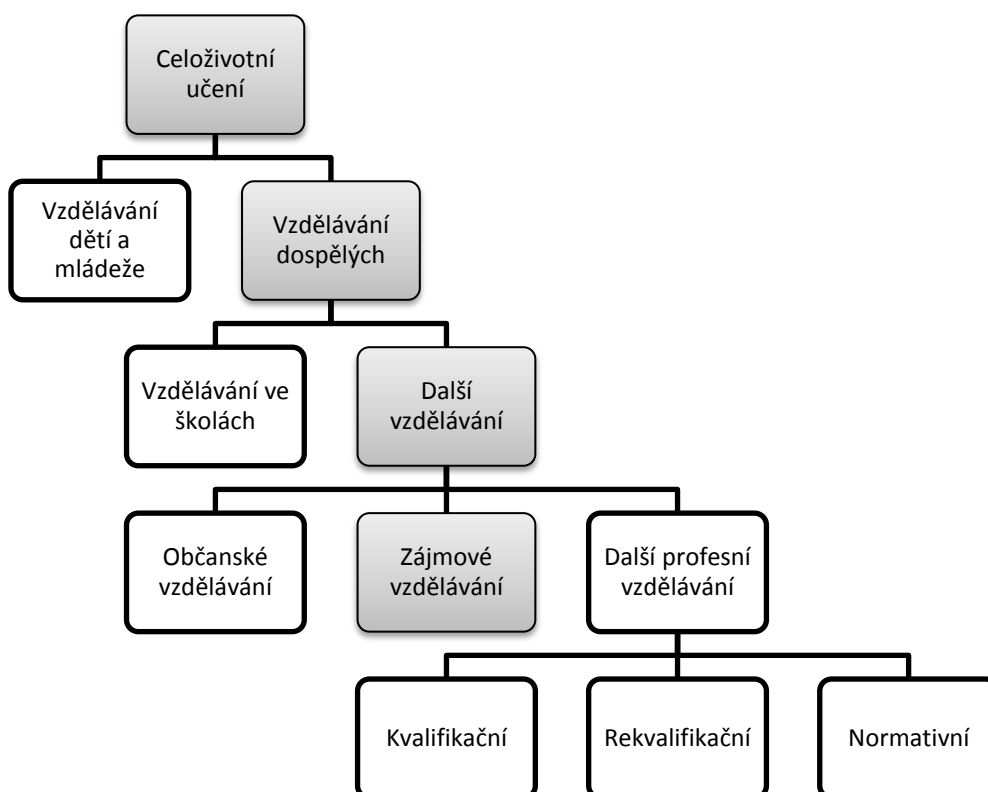
Zásadním dokumentem, který vymezuje oblast celoživotního učení, je *Memorandum o celoživotním učení* z roku 2000 vydané Evropskou unií. V rámci Memoranda je uvedeno šest základních myšlenek, na které je nutné se zaměřit. Těmi jsou: 1) nové základní dovednosti pro všechny; 2) více investic do lidských zdrojů; 3) inovace ve vzdělávání; 4) oceňování učení; 5) nová koncepce poradenství; 6) přiblížení učení domovu (Commission of the European Communities, 2001, s. 2). Z dokumentu lze vyčíst také šířku spektra aktivit spadajících do oblasti celoživotního učení, kde se uvádí, že pod koncept celoživotního učení spadá „veškerá aktivita související s učením v průběhu života s cílem zlepšit znalosti, dovednosti a schopnosti v rámci osobní, občanské, sociální a/nebo se zaměstnáním související perspektivy“ (tamtéž, s. 9; přeložila S. Š.).

Evropská komise v rámci dokumentu *Memorandum o celoživotním učení* z roku 2000 zdůrazňuje kromě celoživotního aspektu také aspekt „všeživotní“ (life-wide). Tato

dimenze upozorňuje na možnost učení nejen v rámci vzdělávacích programů, ale zejména v každodenním životě, bez ohledu na místo, čas nebo formu učení. Definuje tři základní způsoby učení, jakými lze znalosti, dovednosti a kompetence získat. Tyto tři základní formy jsou: formální, neformální a informální učení. Formální učení probíhá ve školách a vede k získání všeobecně uznávaných diplomů a kvalifikací. Učení neformální naopak probíhá mimo školský systém, tzn. jak v rámci soukromých vzdělávacích organizací, tak neziskových organizací, ale i v rámci zařízení zaměstnavatelů. Neformální učení je záměrné, strukturované a zpravidla nevede k získání oficiálního certifikátu. Informální učení nemusí být nezbytně úmyslné a nemusí být účastníky rozeznáno. Je doprovodným znakem každodenního života, jeho základními charakteristickými znaky jsou neorganizovanost a nesystematičnost. (Commission of the European Communities, 2000, s. 6–7) Zájmové vzdělávání je podle Šeráka (2009, s. 16) typickým příkladem neformálního učení.

Systém celoživotního vzdělávání v České republice je odvozen od konceptu celoživotního učení a vzdělávání dospělých má v tomto systému své nezastupitelné místo. Palán (2002, s. 22) vzdělávání dospělých rozděluje na vzdělávání dospělých ve školách, kdy dospělí získávají „... v náhradním cyklu takový druh a stupeň vzdělání, které se běžně nabývá v mládí ...“ a další vzdělávání dospělých. To dále rozděluje na občanské, další profesní a zájmové vzdělávání. Zájmové vzdělání tedy spadá pod oblast dalšího vzdělávání dospělých.

Schéma 1

Zdroj: Palán, 2002, s. 23

Celá oblast dalšího vzdělávání dospělých v České republice je, na základě průzkumu problematiky vzdělávání dospělých u laické a odborné veřejnosti z roku 2009, dle odborníků nepropracovaná, nabídka dalšího vzdělávání je nepřehledná a obecně je negativně hodnocený i přístup státu, který je vnímán jako neaktivní. Typická je i nízká ochota se samostatně zapojit do dalšího vzdělávání. Systematicky se vzdělává pouze minimální procento obyvatel a laická veřejnost negativně hodnotí zejména nejistou kvalitu nabízených vzdělávacích aktivit. Jako hlavní bariéry bránící ve vzdělávání byly identifikovány: finanční náročnost, čas a nedostatek motivace. (Donath-Burson-Marsteller, 2009, s. 4)

1.2 Specifika zájmového vzdělávání

V *Andragogickém slovníku* Průcha a Veteška (2012, s. 280) definují zájmové vzdělávání dospělých následovně: „Souhrn výchovně vzdělávacích, poznávacích, rekreačních a dalších systematických i jednorázových aktivit a činností dospělých. Směřuje k účelnému naplnění volného času a umožňuje lidem získat vědomosti a dovednosti mimo školní vzdělávání.“

Na základních rysech zájmového vzdělávání dospělých se odborníci na tuto oblast vesměs shodují. Krystoň (2011, s. 97) uvádí jako charakteristické znaky zájmového vzdělávání dobrovolnost, orientaci na zájmy a potřeby a důraz na vnitřní motivaci. Šerák (2009, s. 52) vymezuje zájmové vzdělávání podrobněji a uvádí jako základní znaky zájem, volný čas, dobrovolnost, svobodu výběru, místní příslušnost, uspokojení potřeb, pestrost obsahu, neutilitárnost, otevřenost a aktivitu. Palán (2002, s. 22–23) jako hlavní znaky zájmového vzdělávání zmiňuje orientaci na zájmy, volný čas a rozmanitost obsahu. Knotová (2008, s. 171) zdůrazňuje v souvislosti se zájmovým vzděláváním dospělých zejména aspekt volného času, když uvádí, že „zájmové vzdělávání je aktivitou, kterou lidé zpravidla realizují ve svém volném čase“.

Ať už se jedná o širší nebo užší vymezení oblasti zájmového vzdělávání dospělých, většina odborníků zdůrazňuje především dobrovolnost účasti a orientaci na zájmy v rámci volného času.

V rámci oficiálních strategických dokumentů týkajících se vzdělávání v České republice je zájmové vzdělávání definováno jako vzdělávání „iniciované zpravidla ze strany jednotlivce“, které „sice slouží zpravidla především rozvoji zálib nebo osobně motivovaných znalostí, zároveň však jsou jeho výsledky využitelné i v profesní kariéře jednotlivce ...“ (MŠMT ČR, 2001, s. 83–84) Je patrné, že zde je kladen důraz na osobní motivaci, zaměření na zájmy a využitelnost získaných znalostí a dovedností, což příliš nekoreluje s tvrzením odborníků, že zájmové vzdělávání dospělých je neutilitární.

1.3 Vývoj terminologie

Samotný pojem zájmové vzdělávání dospělých je regionálním specifikem daným historickými souvislostmi a vývojem v této oblasti a v rámci Evropské unie pro něj neexistuje přesné synonymum (Krystoň, 2011, s. 87). V rámci období, kterému se tato práce věnuje, se pro oblast, která se v současnosti nazývá zájmové vzdělávání dospělých, používaly různé pojmy, které odrážely jak dobový charakter zájmového vzdělávání dospělých, tak historické a společenské kontexty.

Jednotlivé pojmy se často překrývají a o jejich nejasném vymezení svědčí i slova Šimka (1974, s. 1): „V celé oblasti, která se dnes u nás nazývá kulturně výchovnou činností, panuje značná terminologická rozkolísanost, ba zhusta přímo libovůle. To je výrazně patrné i na samém názvu tohoto oboru. Kdysi osvěta, pak lidovýchova, znovu osvěta, později výchova dospělých a dnes konečně kulturně výchovná činnost.“ Vzhledem k tomu, že tento výrok pochází z roku 1974, nutno podotknout, že u kulturně výchovné činnosti se terminologický vývoj nezastavil. V 70. letech se začíná používat termín mimoškolské vzdělávání dospělých, mimoškolní vzdělávání dospělých nebo zájmové mimoškolské vzdělávání a v současné době se setkáváme s pojmem zájmové vzdělávání dospělých.

Všechny pojmy mají několik společných znaků. Vztahují se k edukaci dospělých mimo formální vzdělávací instituce, aktivity spadající do této oblasti se vyznačují dobrovolnou účastí a dospělí si mohou vybrat obsah vzdělávání dle oblasti jejich zájmů.

Po konci druhé světové války se ekvivalentně používaly pojmy lidovýchova, osvěta a kulturně výchovná činnost. Svědčí o tom i fakt, že v *Dekretu presidenta republiky č. 130/1945 Sb., ze dne 26. října 1945 o státní péči osvětové* (dále také jen „Dekret“) se v § 7 hovoří o Státní lidovýchovné radě jako o poradním orgánu, ale dle § 2 státní péči osvětovou vykonávají místní, okresní a zemské osvětové rady. Na stejném místě se také píše o osvětových instruktorech, kdežto v § 8 je řeč o lidovýchovných pracovnících. Jak bylo výše uvedeno a jak je z tohoto legislativního dokumentu zcela jasně patrné,

používání termínu osvěta a lidov ýchova se libovolně zaměňovalo a v rámci dekretu nebyl vymezený žádný rozdíl mezi těmito dvěma termíny.

Dle § 1 Dekretu je státní péče osvětová definována jako kulturní a státně-politická výchova lidu. Tehdejší osvětová péče tedy zahrnovala i oblast, která se dnes nazývá občanské vzdělávání dospělých, které je definované jako „vzdělávání zaměřené na formování vědomí práv a povinností osob v jejich rolích občanských, politických, společenských i rodinných a způsobů, jak tyto role zodpovědně a účinně naplňovat“ (Palán, 2002, s. 22).

Václav Kopecký, tehdejší ministr informací a osvěty, na sjezdu osvětových pracovníků v Soběslavi v roce 1950 pronesl programový projev, v rámci kterého vytyčil zásadní úkoly a plán činnosti na rok 1951, který byl následně vydán jako *Soběslavský plán kulturně osvětové činnosti*. Z názvu dokumentu je patrné, že na začátku 50. let 20. století, alespoň co se terminologie týče, převažovala kulturně výchovná činnost, pod kterou nicméně ministr zařazuje mimo jiné také třeba „šíření poznatků přírodních a společenských věd“ nebo „boj o mír“ (Kopecký, 1950, s. 18–19). Na tomto příkladu lze ilustrovat historickou podmíněnost chápání pojmů. Lze téměř s jistotou tvrdit, že pod pojmem kulturní výchova se v 50. letech skrýval jiný význam a pojem měl jiné konotace, než v současnosti.

Druhým nejrozšířenějším pojmem, který nastupuje již v polovině 60. let 20. století a později dochází k jeho mírným úpravám, je termín mimoškolní vzdělávání pracujících. Petrář a Pospíšil (1965, s. 114) ho definují jako „záměrnou, společensky organizovanou činnost“, která „uspokojuje zájmy, vytváří podmínky pro sebevzdělávání“ a „uspokojuje společenskou potřebu neustálého zvyšování kulturnosti a vzdělanosti“. Tento termín má později své modifikace, nejpoužívanějším v dalším období se stal termín mimoškolské vzdělávání, takto je používán i v rámci *Zásad mimoškolského vzdělávání obyvatelstva* (dále také jen „Zásady“), strategického dokumentu Ministerstva kultury z roku 1972. Mimoškolské vzdělávání dle Zásad patří vedle školského a podnikového vzdělávání do

systému jednotné vzdělávací soustavy a „rozvíjí všechny kvalitativní a kvantitativní reprodukční znaky socialistického člověka prostřednictvím uspokojování kulturních zájmů a potřeb ...“ (Ministerstvo kultury, 1972, s. 3).

Zajímavé je také použití termínu zájmové mimoškolské vzdělávání, které Pospíšil (1970, s. 127) definuje jako vzdělávání, které je veřejně přístupné, odehrává se ve volném čase, mimo školu i pracoviště, charakteristický pro něj je zájem o obsah vzdělávání a tematická pestrost. Tato charakteristika zájmového mimoškolského vzdělávání je téměř shodná se současnými definicemi zájmového vzdělávání dospělých, jak je definováno odborníky na tuto oblast. Nicméně slovo „zájmové“ později nebylo v rámci označení této oblasti používáno a v rámci odborných publikací se používal termín mimoškolské vzdělávání dospělých.

V 80. letech 20. století a na počátku 90. let se lze setkat také s termínem mimoškolská výchova dospělých, např. V kapitole *Mimoškolská výchova dospělých* (1987) od Vladimíra Jůvy nebo v publikaci *Mimoškolská výchova a vzdělávání dospělých a její institucionální systém v ČSR* (1990) od Jiřího Vymazala.

Později se začíná prosazovat jednotný termín zájmové vzdělávání dospělých, který je podrobně vymezený v rámci podkapitoly 1.1 této práce.

Pro potřeby této práce a vzhledem k historické a společenské podmíněnosti jednotlivých termínů budou v případě analýzy jednotlivých dokumentů a popisech historických souvislostí a vývoje oblasti zájmového vzdělávání dospělých používány takové termíny, které jsou pro dané období charakteristické a typické.

2 Vývoj politického a společenského kontextu zájmového vzdělávání dospělých

Pro pochopení vývoje funkcí, cílů a obsahu zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích je nezbytné znát historické souvislosti. Dějiny ovlivňují společnost a stejný vzorec funguje i naopak. Funkce, obsah, metody i cíle zájmového vzdělávání vždy podléhají společenskému a politickému vývoji. V různých obdobích byl zájmovému vzdělávání dospělých přisuzován různý význam a stejně tak i stát hrál v různých obdobích vývoje společnosti různou roli. Cílem následující kapitoly je nastínit politický, historický a společenský vývoj v Čechách a uvést dobové dokumenty související se zájmovým vzděláváním dospělých, které v daných časových obdobích vycházely. Analýze dokumentů je věnovaná vlastní kapitola, součástí této části práce je pouhý výčet důležitých dokumentů. Cílem není kompletně postihnout historii v českých zemích, ale spíše zmínit zásadní události daného období, které byly důležité pro vývoj společnosti a vzdělávání dospělých. V případě jmenování vydaných dokumentů v daném období není cílem uvést kompletní výčet publikací, které se zabývaly zájmovým vzděláváním dospělých. Publikace jsou uvedeny z toho důvodu, aby bylo patrné, na jaké oblasti se v kterých obdobích zaměřovali autoři zabývající se zájmovým vzděláváním dospělých a na co kladl důraz stát v jednotlivých etapách vývoje.

2.1 Období 1945–1948

2.1.1 Politický, historický a společenský kontext

Konec druhé světové války ukončil jednu etapu vývoje v českých zemích. Období tzv. třetí republiky, které začalo koncem druhé světové války a skončilo komunistickým převratem v únoru 1948, mělo stejně jako jiná období svá specifika. Obnovené Československo se na jednu stranu hlásilo k předválečné tradici, na stranu druhou si pravděpodobně dostatečně

neuvědomovalo důsledky změn, které měly vliv na atmosféru a politickou kulturu v zemi. „... válka změnila územní rozsah republiky (odevzdání Podkarpatské Rusi Sovětskému svazu), ústavní a správní systém i vztahy jednotlivých národností ...“ (Cuhra, 2006, s. 159) Z ČSR, Polska a Maďarska bylo vysídleno na základě rozhodnutí z Postupimské konference asi 2 700 000 Němců (Čornej, Pokorný, 2000, s. 64). V důsledku těchto událostí docházelo k hluboké proměně národnostně-sociálních základů společnosti (Cuhra, 2006, s. 160).

10. května 1945 přivezla do Prahy nová československá vláda Košický vládní program, který položil základy nového politického uspořádání. V Košickém vládním programu se uvádí: „Nová vláda má býti vládou široké Národní fronty Čechů a Slováků a tvoří ji představitelé všech sociálních složek a politických směrů, které doma i za hranicemi vedly národně osvobozenecký zápas za svržení německé a maďarské tyranie“ (Košický vládní program, 1975, s. 3). Základem bylo tedy vytvoření principu Národní fronty, legalizace šesti velkých politických stran¹, které měly tvořit koalici a které měly monopol na politická rozhodnutí. (Cuhra, 2006, s. 160) V kontextu zájmového vzdělávání dospělých je nutno zmínit, že se v rámci Košického vládního programu (1975, s. 35) také uvádí, že: „Bude provedena důsledná demokratizace, a to nejen umožnění co nejširším vrstvám přístupu do škol i k jiným pramenům vzdělání a kultury, ale i v ideovém směru: v zlidovění samého systému výchovy i povahy kultury, aby sloužila ne úzké vrstvě lidí, ale lidu a národu.“ Košický vládní program tedy nejen určil hlavní politické kroky vlády po konci druhé světové války, ale měl významný dopad i na oblast vzdělávání a to v tom směru, že zdůraznil demokratičnost celého systému výchovy a kultury.

Zákonodárnou činnost až do setkání Prozatímního národního shromáždění suplovaly prezidentské (Benešovy) dekrety, které byly následně včleněny do zákonů republiky (Cuhra, 2006, s. 160). Byl vydán Dekret presidenta republiky č. 100/1945 Sb., o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků, Dekret presidenta republiky č. 101/1945 Sb., o znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského, Dekret

¹ „... komunisté, lidová strana, sociálně demokratická, národně socialistická a na Slovensku Demokratická strana a Komunistická strana Slovenska ...“ (Čornej, Pokorný, 2000, s. 64)

presidenta republiky č. 102/1945 Sb., o znárodnění akciových bank a Dekret presidenta republiky č. 103/1945 Sb., o znárodnění soukromých pojišťoven. Pomocí těchto dekretů došlo ke znárodnění podniků v klíčových odvětvích průmyslu.

Jedním z dekretů, které byly v období těsně po konci druhé světové války vydány, byl také Dekret presidenta republiky č. 130/1945 Sb., o státní péči osvětové, který zásadně ovlivnil vývoj zájmového vzdělávání dospělých a rozšířil oproti předválečným letům oblast působnosti státu ve vzdělávání dospělých.

Komunisté měli od počátku silné postavení díky obsazení silových ministerstev a důležitých pozic v místní správě (Cuhra, 2006, s. 160). Vliv SSSR vzrostl výrazně v celém světě a zejména ve střední Evropě. Už v Košickém národním programu (1975, s. 11) se uvádí: „Vyjadřujíc neskonanou vděčnost českého a slovenského národa k Sovětskému svazu, bude vláda pokládat za neochvějnou vůdčí linii československé zahraniční politiky nejtěsnější spojení s vítěznou slovanskou velmocí na východě. Smlouva československo-sovětská z 12. prosince 1943 o vzájemné pomoci, přátelství a poválečné spolupráci bude určovat pro veškerou budoucnost zahraničně politickou pozici našeho státu.“ Všechny tyto okolnosti se projeví na výsledcích prvních poválečných parlamentních voleb z května 1946. KSČ získala ve volbách celkem 40 % hlasů a do čela vlády se postavil předseda komunistů Klement Gottwald. Československo pod nátlakem Stalina odvolalo svou účast na Marshallově plánu, který měl pomoci rekonstrukci evropského hospodářství. Tato událost ukázala postavení ČSR na mezinárodním poli a utvrdila pozici KSČ. Komunisté stupňovali své požadavky, infiltrovali ostatní strany a pokusili se dokonce o atentáty, což vedlo ke spojení nekomunistických stran a sporům v Národní frontě. Konflikt eskaloval a v únoru 1948 vyvrcholil převratem, při kterém získala moc KSČ na dalších více než 40 let. 12 nekomunistických ministrů podalo demisi s cílem dosáhnout nových voleb, kterou ale pod tlakem okolností prezident Beneš přijal. Klement Gottwald následně doplnil volná ministerská místa svými lidmi. 2. června 1948 prezident Beneš abdikoval. (Čornej, Pokorný, 2000, s. 66–68)

Již v tomto období ještě před nástupem komunistického režimu je možné vypozařovat snahy o podporu kolektivistického chování. Knapík a Franc (2011, s. 21) uvádí jako příklad rozšiřování závodního stravování, které má své kořeny už v době okupace, rétoriku budování „nové republiky“ a s tím související dobrovolnictví v rámci brigád. Zmiňuje také tendence komunistické strany zvyšovat zásahy státu do oblasti kultury.

Pro oblast zájmového vzdělávání dospělých v tomto období je zásadní událostí otevření studia lidové výchovy od počátku studijního roku 1947/1948 v Praze (Škoda, 1972, s. 91). Tento obor byl nicméně po třech letech trvání zrušen (tamtéž, s. 95).

2.1.2 Dobové dokumenty související se zájmovým vzděláváním dospělých

V rámci této podkapitoly je uveden pouze výčet dokumentů souvisejících se zájmovým vzděláváním dospělých. Jejich analýza je uvedena v následujících kapitolách.

Co se týče oficiálních, strategických a legislativních dokumentů, je nutné zmínit v první řadě *Košický vládní program*, který určil základní směřování vzdělávání. Zásadním legislativním dokumentem je potom *Dekret presidenta republiky ze dne 26. října 1945 o státní péči osvětové*, který se věnoval zejména organizaci osvěty a jejímu financování.

Dále vycházely metodické rady pro osvětové pracovníky, kterým se věnuje např. Zhorova publikace *Osvětová práce a tisk* (1947) nebo Pavlína Hamanová v knize *Gramofonová deska ve službách osvěty* (1947). Teorií lidové výchovy, její metodologií a organizací se zabýval Tomáš Trnka v publikaci *Lidová výchova. Její teorie, složky, metody a organizace* (1946). Bohumil Šefl se zaměřil spíše na cíle a úkoly osvětové péče v publikaci *Státní péče osvětová: Nová organizace a úkoly* (1947).

2.2 Období komunismu

2.2.1 Politický, historický a společenský kontext

Změna režimu v diktaturu proběhla velmi rychle a předpokládala mimo jiné všeobecnou likvidaci systému občanských práv a svobod a indoktrinaci rozsáhlou propagandou. Následovaly politické procesy, přestavba hospodářství podle představ SSSR a KSČ, kdy došlo k rychlé industrializaci a orientaci československého průmyslu na těžké strojírenství. Nastala závěrečná fáze zestátňování a soukromé podnikání bylo de facto zlikvidováno. Zemědělství bylo násilně zkollektivizováno. (Čornej, Pokorný, 2000, s. 68–70) V této době také začínají snahy o demokratizaci kultury, kulturní život začíná být řízený mocenskými a ideologickými zájmy komunistické strany a umění se stává jedním z prostředků výchovy společnosti (Franc, Knapík, 2013, s. 29). Kolektivismus byl charakteristickým znakem celého období, projevoval se např. zavedením systému výběrových rekreací, kdy bylo cílem ideologicky ovlivňovat volný čas zaměstnanců (Čornejová, 2014, s. 73). Typickým bylo také potlačování náboženství a prosazování ateismu a vědeckých poznatků, které lze nalézt v řadě strategických dokumentů týkajících se osvětové práce z tohoto období.

Únorové události byly nesporným mezníkem ve vývoji vzdělávání dospělých v českých zemích. Vedle výše uvedených politických, hospodářských a společenských změn docházelo ke změnám také v oblasti osvětové péče, které se projevovaly zejména ještě větší centralizací, o čemž vypovídá např. *Vládní nařízení ze dne 5. července 1950 o zrušení osvětových rad a přenesení jejich působnosti na národní výbory*. Oblast vzdělávání byla podřízena mocenským a ideologickým zájmům KSČ. Docházelo k personálním obměnám na všech úrovních. Škoda (1972, s. 101) mimo jiné v hodnocení změn, které únorové události roku 1948 přinesly, uvádí: „Bylo zřejmé, že lidovýchovnou činnost mohou nadále řídit jen lidé třídně uvědomělí ...“

V srpnu 1948 se konal III. celostátní sjezd lidovýchovných pracovníků v Kroměříži, v rámci kterého bylo jako hlavní úkol osvětové práce definováno dokončení třídního boje a vybudování socialismu (Škoda, Paška, 1977, s. 183).

Dalším mezníkem ve vývoji osvětové práce je nepochybně sjezd osvětových pracovníků v Soběslavi v roce 1950, na kterém ministr informací a osvěty Václav Kopecký přednesl programový projev, v rámci kterého vytyčil hlavní úkoly osvětové činnosti na další období. Ve stejném roce bylo také vydáno již zmíněné *Vládní nařízení o zrušení osvětových rad a přenesení jejich působnosti na národní výbory*.

Hospodářské změny měly na počátku 50. let za následek vypuknutí hospodářské krize a výrazné zhoršení kvality života obyvatelstva. V roce 1953 se stát rozhodl situaci řešit pomocí měnové reformy. Toto opatření vedlo k dalšímu snížení životní úrovně a nespokojenosti, což se projevilo řadou stávek a demonstrací. Došlo ke změně politického vedení, pozastavení násilné kolektivizace a zaměření se na lehký průmysl a následně i zlepšení hospodářské situace. (Čornej, Pokorný, 2000, s. 70) V 50. letech byly podporovány zejména aktivity amatérských souborů, kroužky lidové umělecké tvořivosti. Charakteristické je oživení snah o budování socialistického člověka, který bude žít podle zásad moderní vědy, což bylo jasně patrné také v dobových dokumentech zabývajících se výchovou a vzděláváním dospělých.

V roce 1958 vyšel strategický dokument *Usnesení Ústředního výboru KSČ o dalším rozvoji a prohloubení ideové účinnosti osvětové práce*. Tento přelomový dokument jasně určil cíle a úkoly osvětové činnosti. V tomto období dochází také k legislativnímu ukotvení osvětové činnosti vydáním *Zákona o osvětové činnosti*, který je doposud posledním zákonem upravujícím oblast zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích. Stát současně s osvětovou činností legislativně upravuje také působení knihoven, muzeí a galerií a jasně definuje jejich roli ve vzdělávání dospělých.

Ústavní zákon ze dne 11. července 1960 č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky (dále také jen „Ústava“), v Prohlášení zakotvil vedoucí úlohu KSČ

a konstatoval, že základy socialismu byly vybudovány, na základě čehož došlo také k přejmenování ČSR na ČSSR. Dle Čl. 16 Hlavy první byl marxismus-leninismus prohlášen za státní ideologii a určil ho spolu s vědeckým světovým názorem za základ vzdělávání, výchovy a vyučování. Dle Prohlášení si stát definuje jako úkol „střežit revoluční vymoženosti lidu a vytvářet podmínky pro rozvoj všech jeho tvůrčích schopností“.

Šedesátá léta bývají označována jako „zlatá šedesátá“ (Cuhra, 2006, s. 226). V tomto období vzkvétala česká kultura, začala se objevovat malá divadla, mladá generace toužila po svobodě a cestování. Je nutno podotknout, že rozkvět se týkal především kultury, co se týče hospodářského vývoje, ten spíše stagnoval. Začaly se objevovat pochybnosti o stávajícím politickém modelu, zejména ze strany intelektuálů. (Cuhra, 2006, s. 227–228) V roce 1968 došlo ke změně politických elit, oponentní reformní proud uvnitř KSČ zvolil do svého čela Alexandra Dubčeka. Se změnou elit docházelo také k vytváření nového společenského systému, tzv. „socialismu s lidskou tváří“. (Cuhra, 2006, s. 230) V tomto roce také dochází k obnově činnosti některých spolků, které byly zrušeny po únoru 1948 (Šerák, 2009, s. 89). V dubnu 1968 byl přijat Akční program KSČ s cílem demokratizovat společnost za současného udržení stávající pozice komunistické strany. SSSR se obával o svůj vliv, což vyústilo ve vojenskou operaci pěti vojsk Varšavské smlouvy a plnou okupaci Československa. (Cuhra, 2006, s. 230)

Liberalizace režimu v 60. letech vedla k formování masové kultury, v tomto období dochází také k ústupu od kolektivistického pojetí zábavy a příklonu ke klubovým zájmovým činnostem (Franc, Knapík, 2013, s. 513). Do ČSSR začaly pronikat západní konzumní podněty, docházelo k růstu turistického ruchu, bylo dokončeno zkrácení pracovního týdne, což vedlo k rozvoji chataření a chalupaření (tamtéž, s. 350). Vedení KSČ se od počátku snažilo o zásadní přeměnu složek kulturního a společenského života. Téměř všechny oblasti života podléhaly sovětizaci. Podle Knapíka a France (2011, s. 19) se režimu nicméně nepodařilo kompletně přebudovat kulturní a společenské stereotypy obyvatelstva.

Po invazi vojsk států Varšavské smlouvy bylo cílem „obnovit pořádek v zemi“. Vojska narazila na spontánní protiokupační vystoupení a nenásilný odpor obyvatelstva, který ovšem postupně oslaboval. Ve státním aparátu proběhly čistky, Dubčeka nahradil ve funkci Gustáv Husák. Obnovila se stará politika, nastal konec reforem a přišla éra „normalizace“. Tento režim sice nabízel sociální jistoty např. ve formě novomanželských půjček nebo zvýšení přídavků na děti, na druhou stranu vyžadoval vědomou pasivitu obyvatelstva. Tyto kroky měly za následek snížení angažovanosti občanů, nadále se ovšem udržovaly neformální vzdělávací programy. (Cuhra, 2006, s. 261–266) Náladu v zemi narušila až občanská iniciativa Charta 77, která požadovala respektování lidských práv, ke kterým se ČSSR zavázala podpisem Mezinárodního paktu o občanských a politických právech a Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech a které byly zcela jasně porušovány (Zvěřina, 2015).

V době „normalizace“ byl Ministerstvem kultury vydán strategický dokument *Zásady mimoškolského vzdělávání obyvatelstva*, který jako poslední strategický dokument v období komunistického režimu upravuje oblast zájmového vzdělávání dospělých.

V druhé polovině 80. let po nástupu Gorbačovovy politiky se poměry začínaly pomalu měnit. Rostl počet opozičních hnutí, změnu atmosféry signalizovaly také první demonstrace a aktivity opozičních hnutí získávaly čím dál větší podporu. V pátek 17. listopadu došlo k velké demonstraci vysokoškoláků proti totalitnímu režimu, která byla brutálně rozehnána a spustila kolotoč dalších událostí. Do konce roku 1989 bylo založeno Občanské fórum a slovenská Verejnosť proti násiliu, vytvořena vláda „národního porozumění“, která převzala moc, a Václav Havel byl zvolen prezidentem. (Čornej, Pokorný, 2000, s. 78–81)

2.2.2 Dobové dokumenty související se zájmovým vzděláváním dospělých

V souvislosti se změnou režimu bylo nutné postupně změnit i legislativu upravující určité oblasti lidské činnosti. V roce 1950 byl vydán *Zákon o vydávání časopisů* a rok na to *Zákon*

o dobrovolných organizacích a shromážděních. Zároveň bylo období počátku nového režimu bohaté na dokumenty stanovující plány kulturně-osvětové činnosti a metodiky, jakým způsobem osvětovou činnost provádět.

Z oficiálních strategických dokumentů zabývajících se plánováním osvětové činnosti je nutné zmínit *Soběslavský plán kulturně-osvětové činnosti* z roku 1950, *Usnesení KSČ o dalším rozvoji a prohloubení ideové účinnosti osvětové práce* (1958). V roce 1959 byl vydán důležitý *Zákon o osvětové činnosti, Zákon o muzeích a galeriích* a *Zákon o jednotné soustavě knihoven*. V době normalizace je možné vyzorovat, že vznikalo méně oficiálních státních dokumentů upravujících oblast zájmového vzdělávání. Ministerstvem kultury ČSSR byly vydány *Zásady mimoškolního vzdělávání obyvatelstva* (1972).

Plánováním osvětové činnosti se dále zabývaly následující publikace: *Kulturně osvětové plánování* z roku 1951 a dále dokument *Plníme Usnesení KSČ o dalším rozvoji a prohloubení ideové účinnosti osvětové práce* (1959).

Někteří autoři se snažili o souhrnnější zpracování tematiky vzdělávání dospělých. Rudolf Petrář a Oldřich Pospíšil napsali knihu *Aktuální otázky mimoškolního vzdělávání pracujících*, sám Oldřich Pospíšil publikoval článek *Obsahové a metodické problémy mimoškolního vzdělávání dospělých* (1967) a terminologií se zabýval v publikaci *Zájmové mimoškolní vzdělávání a jeho terminologické problémy* (1970). Později napsal knihu *K realizaci zásad mimoškolního vzdělávání obyvatelstva* (1976). Je nezbytné zmínit Škodovu rozsáhlou publikaci *Příspěvky k dějinám osvěty* (1972) a *Dějiny osvěty v Československu 1918–1975* (1977) od Kamila Škody a Pavla Paška. Milan Šimek se zabýval mimoškolním vzděláváním dospělých ve své publikaci *Mimoškolní vzdělávání dospělých jako součást kulturně výchovné činnosti* (1974). Bohumír Kujal vydal v roce 1971 příspěvek *XVI. sjezd KSČ a otázky školství, výchovy a vzdělání*. Milan Kujal napsal knihu *Mimoškolní vzdělávání dospělých jako součást kulturně výchovné činnosti* (1974) a Ondřej Pavlík napsal článek *Miesto a úloha mimoškolného vzdelávania v systéme výchovy dospelých* (1979).

V 80. letech publikoval Jarolím Skalka souhrnnou knihu *Výchova a vzdělávání dospělých v kontextu pedagogiky a celoživotní výchovy* (1987) a Miloslav Řehák v rámci Ústavu pro kulturně výchovnou činnost vydal dvě publikace zabývající se didaktikou dospělých: *Úvod do didaktiky dospělých* (1981) a *Psychologické faktory didaktiky dospělých* (1983). Ján Gallo a Kamil Škoda vydali *Dejiny pedagogiky dospělých* (1986). V roce 1987 zpracoval Oldřich Franc *Současné otázky výchovy a vzdělávání dospělých: sborník statí k problémům modernizace výchovy a vzdělávání dospělých v ČSSR*.

2.3 Přejchod k demokracii a současný stav

2.3.1 Politický, historický a společenský kontext

Po pádu komunistického režimu čelila společnost velkému množství nutných změn, které souvisely se změnou režimu. Ukázalo se, že rozdíl v pohledu na společný stát Čechů a Slováků je větší, než se zprvu zdálo (Cuhra, 2006, s. 312). Situace vyústila 1. ledna 1993 v rozdělení republiky na dva samostatné státy, kdy dle ústavního zákona č. 542/1992 Sb., o zániku České a Slovenské Federativní Republiky, Čl. 1 „Uplynutím dne 31. prosince 1992 zaniká Česká a Slovenská Federativní Republika“. Od tohoto okamžiku se také oblast zájmového vzdělávání dospělých vyvíjí odděleně v českých zemích a na Slovensku.

Politický systém ČR navázal na polistopadové Československo, pilířem demokracie se dle ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústavy České republiky ze dne 16. prosince, Článku 5, staly politické strany. Česká společnost zažívala nově nabytou svobodu, která šla ruku v ruce s nejistotou a nutností neustálé volby. Tato změna vedla k tomu, že část lidí začala pociťovat nabídku tolika možností jako zátěž. Život lidí změnil také rychlý nástup konzumerismu. Kolem větších měst začala vyrůstat satelitní města, začala se budovat nákupní a zábavní centra. Změnilo se také vnímání postavení žen. Komunistický režim byl charakteristický vysokou zaměstnaností žen, které ovšem po příchodu z práce musely zastat veškerou práci v domácnosti. Po pádu režimu velká část českých žen zůstala s dětmi v domácnosti, což jim následně ztížilo návrat do zaměstnání také kvůli rostoucí

nezaměstnanosti v druhé polovině 90. let. (Cuhra, 2006, s. 331–333) Podle Čorneje a Pokorného (2000, s. 89) však česká společnost akceptovala polistopadové změny a šoky klidně.

Změny ve všech oblastech lidského života související se změnou režimu bezpochyby ovlivnily také oblast zájmového vzdělávání dospělých. Celá sféra vzdělávání byla odideologizovaná a zcela se proměnila také role státu. Místo něj začala určovat celou oblast zájmového vzdělávání dospělých stejně jako hospodářství neviditelná ruka trhu.

Dalším milníkem vývoje v České republice byl vstup do Evropské unie, pro který se v historicky prvním referendu v roce 2003 vyslovilo 77 % hlasujících. Smlouva o rozšíření Unie vstoupila v platnost 1. května 2004. (Cuhra, 2006, s. 336) Vstup do Evropské unie byl milníkem nejen pro politický vývoj, ale také pro oblast vzdělávání, kdy se na Českou republiku začínají vztahovat také strategické dokumenty vydané v rámci Evropské unie. Vstup do EU znamenal změnu také ve financování určitých vzdělávacích aktivit, kdy je možné v rámci dílčích operačních programů financovat vzdělávací aktivity ze strukturálních fondů.

2.3.2 Dobové dokumenty související se zájmovým vzděláváním dospělých

Tématu vzdělávání dospělých se z oficiálních strategických dokumentů České republiky věnuje *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice – tzv. Bílá kniha* z roku 2001 vydaný Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy, *Strategie celoživotního učení ČR* z roku 2007 a *Implementační plán Strategie celoživotního učení* z roku 2009.

Mezi důležité zákony vztahující se k dalšímu vzdělávání dospělých patří zejména *zákon č. 179/2006 Sb., o ověřování a uznávání výsledků dalšího vzdělávání*.

Tématem zájmového vzdělávání dospělých se těsně po revoluci zabýval Jiří Vymazal v publikaci *Mimoškolní výchova a vzdělávání dospělých a její institucionální systém v ČR* (1990) a Dana Knotová v kapitole *Neformální zájmové vzdělávání dospělých ve volném čase* (2006). Rozália Čornaničová se zaměřila na terminologii v knize

Mimoprofesijné vzdelávanie dospelých – špecifické problémy nielen českej a slovenskej terminologie (2008). Respekt institut vydal v roce 2008 publikaci *Vzdělávání na doživotí: další vzdělávání dospělých v Praze, jeho cíle, perspektivy a metody*, kde se jedna kapitola také věnuje zájmovému vzdělávání dospělých. Michal Šerák se věnuje podrobně oblasti zájmového vzdělávání v knize *Zájmové vzdělávání dospělých* (2009). Jednu kapitolu věnuje přímo zájmovému vzdělávání dospělých také Miroslav Krystoň v publikaci *Andragogické aspekty využívania voľného času* (2011). Přímo zájmovému vzdělávání se věnuje kniha, kterou editovala Svetlana Chomová a Miroslav Krystoň, *Zájmové vzdelávanie: Teória, metodika, prax* (2011) od kolektivu autorů při Katedře andragogiky v Bánské Bystřici. Miroslav Krystoň a kolektiv autorů vydali ve stejném roce také publikaci *Zájmové vzdelávanie dospelých – Teoretické východiská*. Národné osvetové centrum v Bratislavě vydalo v roce 2009 knihu *Kultúra, osвета a turizmus* a dále v roce 2012 publikaci *Historické, spoločenské a kultúrne dedičstvo sídel a rozvoj miestnej a regioálnej kultury: učebnica distančného vzdelavania*, v rámci které se samostatná kapitola věnuje právě zájmovému vzdělávání dospělých.

3 Analýza vybraných dokumentů upravujících zájmové vzdělávání a jejich komparace

Cílem této kapitoly je analyzovat vybrané dokumenty vydané od roku 1945 do současnosti upravující zájmové vzdělávání dospělých a postihnout zásadní změny, které znamenaly pro jeho vývoj. Součástí vybraných dokumentů jsou pouze oficiální dokumenty vydané státem a týkající se buď výhradně oblasti zájmového vzdělávání, nebo později celé oblasti vzdělávání se zmínkami o zájmovém vzdělávání dospělých. Patří mezi ně jak zákony a vládní nařízení, tak strategické dokumenty.

3.1 Dekret presidenta republiky o státní péči osvětové

Dekret presidenta republiky č. 130/1945 Sb., ze dne 26. října 1945 o státní péči osvětové (dále jen „Dekret“) je jedním z dekretů vydávaných místo zákonů v době, kdy ještě tehdejší Prozatímní shromáždění nemohlo plnit svou zákonodárnou funkci. Dekret upravuje v § 1 až 7 zejména organizační záležitosti týkající se osvětové péče. Jako hlavní orgán zodpovědný za státní péči osvětovou určuje Ministerstvo školství a osvěty, Ministerstvo informací má na starosti státně politickou výchovu časové povahy. Výkonnými orgány potom jsou místní, okresní a zemské rady osvětové, které jsou zřízeny národními výbory. Stanovuje počet členů jednotlivých osvětových rad. Zřizuje Státní lidovýchovnou radu, která má působit jako poradní orgán. Dle § 9 a 10 zřizuje veřejné lidové osvětové školy různých stupňů a stanovuje možnost požadovat od veřejných zaměstnanců povinné působení ve státní péči osvětové až do dvou hodin týdně. V § 11 upravuje také materiální zabezpečení osvěty, kdy místnosti zajišťuje obec, náklady hradí stát a obce a okresy a země přispívají pravidelnými povinnými příspěvky. Státní péče osvětová je definována v § 1 Dekretu jako „soustavná kulturní a státně-politická výchova lidu“.

Lze předpokládat, že systém lidovychovy tak, jak byl stanovený v Zákoně č. 67/1919 Sb., o organizaci lidových kursů občanské výchovy (dále také jen „Zákon o lidových kurzech občanské výchovy“), byl v průběhu válečných let zcela zničen. V prvních poválečných měsících bylo třeba obnovit základy společnosti a státu a jednou z oblastí, kterou chtěl stát co nejdříve zabezpečit, byla i oblast osvěty. Ostatně už z faktu, že osvětovou péči upravuje samostatný dekret, lze jasně odvodit tehdejší důležitost osvěty pro stát.

Z definice osvěty se dozvídáme, že státní péče osvětová má dvě hlavní oblasti působnosti, kterými jsou: 1) kulturní výchova lidu a 2) státně-politická výchova lidu. Na rozdíl od Zákona o lidových kurzech občanské výchovy, který dle § 1 upravoval pouze občanské vzdělávání a který byl také dle § 12 Dekretu zrušen, měl mít na základě Dekretu stát na starosti také kulturní výchovu obyvatelstva. Významně se tedy oproti období první republiky rozšířilo pole působnosti státu, co se týče vzdělávání obyvatel.

Osvěta je dle Dekretu organizována centrálně. Vzhledem k tomu, že stát zajišťuje osvětovou péči i materiálně, kdy je v § 11 uvedeno, že „osobní náklady státní péče osvětové hradí stát“ a zároveň se v § 2 uvádí, že stát přidělí osvětovým radám „potřebné odborné a pomocné síly“, tzn., že zajišťuje i kvalifikované odborníky, je možné tvrdit, že Dekret vytvořil dobré předpoklady pro další vývoj a rozvoj osvěty. Nutno poznamenat, že vzhledem k historickým událostem, které následovaly, a ke změně režimu, potenciál Dekretu nestihl být naplněn a osvětová práce od roku 1948 sloužila jako nástroj ideologie KSČ.

Důležité je také zdůraznit politické souvislosti rozdělení odpovědnosti za státní osvětovou péči mezi dvě ministerstva, a to Ministerstvo informací, které mělo na starosti státně politickou výchovu lidu, a Ministerstvo školství a osvěty, pod které spadala oblast kulturní výchovy lidu. Tímto krokem si komunisté pojistili vliv na tu část státní péče osvětové, která pro ně byla zásadní, jelikož v čele Ministerstva informací byl už od roku 1945 Václav Kopecký, představitel KSČ (Vláda ČR, 2007). Toto rozdělení není zajímavé

pouze z historického hlediska, ale také v souvislosti s aktuální situací, kdy lze spatřit jistou paralelu. Zájmové vzdělávání dospělých ani v současnosti nespadá pod agendu jednoho ministerstva, ale jednotlivá ministerstva zajišťují tu vzdělávání v té oblasti, ve které působí.

3.2 Vládní nařízení ze dne 5. července 1950 o zrušení osvětových rad a přenesení jejich působnosti na národní výbory

V rámci vládního nařízení ze dne 5. července 1950 o zrušení osvětových rad a přenesení jejich působnosti na národní výbory (dále také jen „Nařízení“) dle § 1 byly osvětové rady, zřízené Dekretem presidenta republiky č. 130/1945 Sb., o státní péči osvětové, zrušeny. Jejich působnost byla dle § 2 přenesena na národní výbory.

Z výše uvedené změny v organizaci státní péče osvětové lze soudit, že po změně režimu bylo nutné tuto oblast ještě více centralizovat, a proto došlo ke zrušení osvětových rad a přenesení působnosti na národní výbory, které byly zcela kontrolovány KSČ. Josef Boula (1948, s. 456) v rámci článku o III. celostátním sjezdu lidovýchovných pracovníků v Kroměříži uvedl, že se tam hovořilo o nutnosti nového legislativního opatření upravujícího mimoškolní výchovu lidu, nicméně osvětový zákon byl vydán až v roce 1959. Lze usuzovat, že Nařízením se upravila pouze nejnutnější organizační změna, se kterou z důvodu zajištění kontroly nebylo možné čekat na schválení osvětového zákona.

3.3 Soběslavský plán kulturně-osvětové činnosti

V roce 1950 proběhl sjezd kulturně osvětových pracovníků českých krajů. V rámci tohoto sjezdu přednesl tehdejší ministr informací a osvěty Václav Kopecký programový projev, jehož smyslem bylo zdůraznit tehdejší úkoly pro kulturně osvětové pracovníky a plán činnosti na rok 1951. Kopecký (1950, s. 18–23) v rámci programu vytyčuje základní úkoly osvěty, kterými jsou „kulturně osvětová pomoc lidu v budování socialismu a v boji o mír“, „šíření vědeckého světového názoru a vědecko-osvětová propagace“, „vytváření nových forem společenského života a péče o rozvoj lidové tvořivosti“, „výstavba osvětového

aparátu lidové správy a koordinace veřejné činnosti dobrovolných kulturně osvětových složek“, „kulturní pomoc občanům jiné národnosti“ a „péče o osvětové kádry“.

Také vyzývá k budování kulturních zařízení a klubů, které mají být zřizovány z místních hostinských a restauračních podniků a mají se stát centry nového kulturně společenského života. Je zde patrný důraz na praktické zabezpečení osvětové péče, kdy v počátcích komunistického režimu bylo nutné vybudovat osvětová zařízení. Zdůrazňuje nutnost podpory lidové umělecké tvořivosti, což se má projevit ve vytvoření hudebních, divadelních a recitačních kroužků. Nově vymezuje zaměření osvěty na venkov, kde je podle něj nutné se zaměřit na propagaci socialismu a soustředit se na překonání zejména církevních reakčních vlivů. (Kopecký, 1950, s. 8–13)

Jelikož jedním z úkolů definovaných v Soběslavském plánu byla výstavba osvětového aparátu, jsou také nově definovány nová střediska kulturně osvětové činnosti, které v podstatě nahrazují soustavu osvětových rad, osvětové besedy.

Soběslavský plán kulturně-osvětové činnosti je prvním dokumentem po únorovém převratu, který upravuje oblast osvětové činnosti ve smyslu definování jejích cílů. Z dokumentu je patrné ideologické zaměření cílů osvětové činnosti, tyto cíle jsou spíše obecné (budování nových forem společenského života, boj o mír, budování socialismu, šíření vědeckého světového názoru), v dokumentu se neuvádí specifické kroky, které by měly k požadovaným cílům vést. Soběslavský plán doporučuje zaměřit osvětovou péči na venkov, zdůrazňuje nutnost demokratizace kultury, což se projevuje v důrazu na péči o rozvoj lidové tvořivosti. Důraz je kladen také na trávení volného času v kolektivu ostatních občanů a typické je zaměření proti náboženství.

3.4 Usnesení ÚV KSČ o dalším rozvoji a prohloubení ideové účinnosti osvětové práce

V roce 1958 vydal Ústřední výbor KSČ *Usnesení o dalším rozvoji a prohloubení ideové účinnosti osvětové práce* (dále jen „Usnesení“), v rámci kterého byly stanoveny cíle

osvětové práce, hlavní směry činnosti a její obsah. Již dle názvu a určitých pasáží dokumentu lze usuzovat, že z části reaguje na neuspokojivé výsledky plnění úkolů osvětové činnosti. Neuspokojující úroveň osvětové práce má dle autorů mnohdy příčinu v nízké ideové a politické úrovni osvětových pracovníků (ÚV KSČ, 1958, s. 12).

„Vyskytují se projevy bezideovosti, nejsou ojedinělé případy úzce odborného pojetí zdravotnických a zemědělských akcí i všeobecnost a deklarativnost některých přednášek o vnitřní a zahraniční politice.“ (ÚV KSČ, 1958, s. 5)

Dokument znovu určuje základní cíle osvětové práce a to následovně: „... v kolektivu socialistické společnosti všestranně rozvíjet osobnost každého pracujícího člověka, obohacovat ho takovými znalostmi a vlastnostmi, aby se stal osobně šťastnějším a schopnějším žít v nové společnosti a pracovat pro její další rozvoj.“ (ÚV KSČ, 1958, s. 3) A dále: „Výchovu všech pracujících k novému socialistickému vlastenectví spojuje socialistická osvěta s výchovou k proletářskému internacionalismu, k přátelství a pevné jednotě s pracujícími socialistických zemí a celého světa. Dosáhnout těchto cílů lze však jedině tehdy, je-li osvětová práce plně podřízena politice strany, jestliže celým svým zaměřením, metodami i formami své každodenní činnosti přispívá k plnění úkolů výstavby socialismu.“ (tamtéž, s. 5–6) Dokument také určuje tři hlavní směry, v nichž osvěta šíří svou činnost. Těmi jsou: 1) šíření vědeckého světového názoru, vysvětlování a prosazování politiky strany; 2) zvyšování všeobecného a odborného vzdělání pracujících; 3) výchova uměním a v péči o bohatý společenský a kulturní život pracujících. Jako konkrétnější cíle jsou potom stanoveny např. boj proti nepřátelským ideologiím, šíření zásad marxismu-leninismu, výklad společenských a přírodních jevů, jako např. vývoj přírody, lidské společnosti, složení vesmíru nebo původ člověka a vysvětlování a propagace vnitřní politiky, usnesení strany a vlády a národohospodářského plánu. (tamtéž, s. 6–7)

Osvěta byla chápána jako důležitý nástroj úspěšného vybudování socialistické společnosti (ÚV KSČ, 1958, s. 3). Toto téma tvoří červenou nit dokumentu a charakterizuje

celkový přístup státu k osvětě. V dokumentu můžeme vyzorovat dvě roviny cílů osvěty. První rovinou je zaměření na rozvoj osobnosti každého člověka, druhá potom zahrnuje cíle mající přínos pro stát a jsoucím nástrojem vštěpení ideologie společnosti, tyto dvě roviny ovšem nejsou striktně odděleny, ale jednotlivé cíle, úkoly a činnosti jimi prostupují.

V celém dokumentu je patrná nutnost podřídít osvětu politice strany, což hezky ilustruje například důraz na spolupráci národních výborů s dobrovolnickými organizacemi nebo deklarovaná potřeba více rozvinout kontrolu nad dobrovolnickými organizacemi (ÚV KSČ, 1958, s. 12). I rozvoj zájmové sebevzdělávací činnosti pracujících v kroužcích a kurzech měl na jednu stranu vyhovovat osobním zájmům (tamtéž, s. 7), na druhou stranu je ovšem třeba zmínit, že výběr těchto kurzů byl omezený tím, co strana považovala za vhodné. Jako příklad lze uvést např. jazykové lidové kurzy ruštiny, které byly pořádány ve spolupráci se Svazem československo-sovětského přátelství a které prosazovaly výuku ruského jazyka v Československu. Ideálem byl pracující člověk, který je zároveň čestný, pravdivý, pracovitý a skromný. Tyto rysy osobnosti měl člověk získat prostřednictvím komunistické výchovy. (tamtéž) Vysvětlování vnitřní i zahraniční politiky jako jeden z cílů osvětové činnosti také korelovalo s potřebou indoktrinace společnosti komunistickou propagandou a tedy sloužilo ideologickým zájmům státu.

Stejně jako v Soběslavském plánu kulturně-osvětové činnosti, i zde je prosazovaný kolektivní společenský život vesnice. Dle Usnesení „... své poslání plní osvětová práce zejména na vesnici.“ (ÚV KSČ, 1958, s. 4) Totožné jsou i základní cíle osvětové činnosti, Usnesení nově definuje jako jeden z cílů všestranný rozvoj člověka a oproti Soběslavskému plánu stanovuje konkrétnější úkoly i obsah osvětové činnosti. V Usnesení můžeme najít rady pro osvětové pracovníky nebo konkrétní témata přednášek, které mají být organizovány. Usnesení se příliš nezabývá organizačním zabezpečením osvětové činnosti, pouze zmiňuje, že je činnost organizovaná národními výbory a dobrovolnými organizacemi lidu (ÚV KSČ, 1958, s. 4).

3.5 Zákon o osvětové činnosti

Po změně režimu bylo nutné legislativně upravit také oblast osvěty, nová norma měla reagovat na politické změny po únorovém převratu. Byl přijat *zákon o osvětové činnosti č. 52/1959 Sb. ze dne 9. července 1959* (s účinností od 1. srpna), (dále také jen „osvětový zákon“), který dle § 19 rušil jak *zákon č. 67/1919 Sb., o organizaci lidových kursů občanské výchovy*, tak *dekret č. 130/1945 Sb., o státní péči osvětové*.

Osvětový zákon dle § 1 určil obsah osvětové činnosti jako „soustavné šíření vědeckého světového názoru, boj proti buržoazním ideologiím a proti přežitkům v myšlení lidí, vysvětlování a prosazování politiky Komunistické strany Československa směřující k dovršení výstavby socialismu a k upevnění světového míru. Osvětová činnost dle § 1 „... přispívá ke zvyšování všestranného vzdělání pracujících, k výchově uměním a k vytváření podmínek pro bohatý kulturní a společenský život.“

Osvětový zákon dále určil organizaci, řízení a kontrolu osvětové činnosti, kterou měly na starosti dle § 3 zejména národní výbory, společenské organizace sdružené v Národní frontě, jednotná zemědělská družstva, vědecké, umělecké a jiné kulturní instituce a složky ozbrojených sil.

Hlavní úloha zůstala národním výborům, které dle § 4 připravují a hodnotí plán osvětové činnosti ve spolupráci s ostatními organizacemi a kontrolují osvětovou činnost ve svém obvodu. Zodpovědnost za koordinaci celostátních osvětových akcí mělo Ministerstvo školství a kultury, které také dle § 5 zaštiťuje celou osvětovou činnost.

V § 8 osvětový zákon rozlišil podle obsahu činnosti 3 typy osvětových zařízení: Osvětová zařízení klubového typu, vzdělávací a poradenská střediska a specializovaná osvětová zařízení.

Osvětová zařízení klubového typu dle § 9 reprezentovala hlavní článek sítě osvětových zařízení a měla na starosti sdružování občanů do kolektivů podle jejich zájmů v rámci organizace kulturních a společenských akcí. Mezi tato zařízení patřily dle § 8

osvětové besedy, závodní kluby, družstevní kluby nebo domy pionýrů a mládeže. Vzdělávací a poradenská střediska měla na starosti zřizování osvětových domů, „jejichž hlavním úkolem je pomáhat při zvyšování politické úrovně a odborné způsobilosti zejména dobrovolných osvětových pracovníků a zajišťovat výměnu a zevšeobecňování nejlepších zkušeností z osvětové práce všech organizací a institucí, které vyvíjejí osvětovou činnost“ (§ 10). Mezi specializovaná osvětová zařízení patřily např. zoologické zahrady nebo lidové hvězdárny (§ 8).

Osvětová zařízení zřízená výkonným orgánem národního výboru měla dle § 14 postavení právnické osoby.

Osvětový zákon lze považovat za zásadní milník ve vývoji osvětové činnosti z toho hlediska, že osvětová činnost je legislativně zakotvená jako nástroj ideologické převýchovy lidu. Co se týká cílů, nepřináší nic nového, pouze shrnuje ty cíle, které se objevují už v předchozích strategických dokumentech upravujících oblast státní osvětové péče.

Je třeba zmínit, že státní péče osvětová byla postavena na dobrovolnosti osvětových pracovníků. V § 2 se uvádí, že základem osvětové práce a jejího rozvoje je „dobrovolná a iniciativní činnost pracujících“.

Osvětový zákon legislativně ukotvuje také novou organizaci osvětové péče a ukládá národním výborům úkol tvořit jednotný plán osvětové činnosti společně s dalšími organizacemi a institucemi. Co se týká tvorby obsahu tohoto plánu, je určený jak shora, odkud jsou stanoveny hlavní okruhy a témata, tak zdola, kdy mají být reflektovány specifika regionu a vždy je nutná analýza vzdělávacích potřeb pro danou oblast.

3.6 Zásady mimoškolského vzdělávání obyvatelstva

Dokument *Zásady mimoškolského vzdělávání obyvatelstva* v roce 1972 vydalo Ministerstvo kultury ČSR jako reakci na XIV. sjezd KSČ, v rámci kterého byl kladen důraz na společenský význam mimoškolského vzdělávání pro všestranný rozvoj socialistické

společnosti. Dokument se zabýval zejména vymezením mimoškolského vzdělávání obyvatelstva, rozpracoval jeho charakteristické rysy a programové cíle, shrnul institucionální zabezpečení mimoškolského vzdělávání a definoval jeho hlavní obsahové okruhy.

V rámci Zásad bylo mimoškolské vzdělávání zařazeno do jednotné soustavy vzdělávání, do které patří: 1) školský systém; 2) podnikový systém; 3) mimoškolský systém. Mimoškolské vzdělávání obyvatelstva mělo pak za úkol rozvíjet socialistického člověka prostřednictvím uspokojování jeho kulturních zájmů a potřeb. (Ministerstvo kultury, 1972, s. 3)

V dokumentu byl zdůrazněn celoživotní charakter vzdělávání, toto zaměření je patrné z následujících citací: „Mimoškolské vzdělávání je určeno každému občanu od jeho dětství až po jeho poproduktivní období.“ (Ministerstvo kultury, 1972, s. 3) Dále se uvádí, že „mimoškolské vzdělávání je nepřetržité“ (tamtéž, s. 5). Byl zároveň kladen důraz také na návaznost a prostupnost všech tří systémů vzdělávání a na jejich proporcionální rozvoj (tamtéž, s. 4).

Co se týká základních úkolů mimoškolského vzdělávání, nijak výrazně se nelišily od cílů deklarovaných v předchozích strategických dokumentech. Patřilo mezi ně prosazování a objasňování politiky KSČ, výchova k vědeckému světonázoru, uspokojování kulturních zájmů aj. (Ministerstvo kultury, 1972, s. 4) Cílem bylo rozvíjet znalosti a dovednosti člověka dle jeho zájmů, pomáhat lidem bohatěji naplňovat volný čas, zároveň vychovávat člověka jako občana socialistické společnosti a zvyšovat jeho angažovanost a vysvětlovat politiku strany (tamtéž, s. 6–8).

Základním článkem institucionálního zabezpečení mimoškolského vzdělávání byla kulturně výchovná zařízení klubového typu, jako jsou např. osvětové besedy, družstevní kluby aj., dále potom knihovny, muzea, hvězdárny, botanické a zoologické zahrady a další společenské organizace, které pořádaly vzdělávací akce. Národní výbory jako nadřazený orgán měly na starosti tvorbu plánu kulturně výchovné činnosti, zároveň spolupracovaly

s lektory, zřizovaly lidové univerzity a lidové akademie a řídily jejich činnost. Krajská a okresní kulturní střediska měla za úkol vzdělávání a přípravu lektorů a evaluační činnost. Co se týče organizačního zaštitění mimoškolského vzdělávání obyvatelstva, vrcholným řídicím orgánem zůstalo Ministerstvo kultury², které naplňovalo legislativní, koncepční, kontrolní, normativní, koordinační a inspekční funkci. (Ministerstvo kultury, 1972, s. 8–11)

Dokument vytyčil pět základních okruhů definujících, co by mělo být obsahem mimoškolského vzdělávání obyvatelstva. Mimoškolské vzdělávání mělo: 1) sloužit jako nástroj světonázorové výchovy; 2) vysvětlovat tehdejší politiku KSČ a socialistického státu a vést občany k angažovanosti; 3) vychovávat člověka jako občana; 4) umožňovat občanům získávat vědomosti dle jejich zájmů a tak naplňovat volný čas; 5) umožnit občanům získat určité manuální dovednosti v oblasti jejich zájmu (Ministerstvo kultury, 1972, s. 13–20).

V dokumentu se také uvádí: „Prvořadým stimulem mimoškolského vzdělávání je touha po poznání a rozvíjení vlastní osobnosti, po rozvinutí talentu a naplnění zájmů“ (Ministerstvo kultury, 1972, s. 5). Mimoškolské vzdělávání bylo v rámci tohoto dokumentu charakterizováno jako dobrovolná volnočasová činnost, která sloužila k naplnění zájmů každého občana v každé fázi jeho života, rozvíjela jeho osobnost a dávala příležitosti k poznávání. Stále zde ovšem byly přítomny také ideologické prvky, „... marxisticko-leninský světový názor má v mimoškolském vzdělávání, ve všech jeho činnostech a formách, ve všech vědních disciplínách integrující funkci“ (Ministerstvo kultury, 1972, s. 8).

Z této koncepce je jasně patrné, že ideologické zaměření mimoškolního vzdělávání zůstává jak na prvním místě obsahového zaměření, tak také prostupuje všemi formami mimoškolního vzdělávání. Nově zde však můžeme spatřit důraz na celoživotní charakter

² Z Ministerstva školství a kultury, které mělo mj. dle zákona o osvětové činnosti č. 52/1959 Sb. ze dne 9. července 1959 na starosti osvětovou činnost, se vyčlenilo nejprve Ministerstvo kultury a informací v roce 1967 a později vzniklo též samostatné Ministerstvo kultury v roce 1969 (Kudláč, 2007).

vzdělávání, který v předchozích strategických dokumentech nenajdeme, což může souviset s rozmachem myšlenky celoživotního vzdělávání v 70. letech 20. stol. ve světě v reakci na stále se zrychlující vědecký a technologický pokrok a nastupující proces globalizace. U nás se tématem celoživotního vzdělávání zabývala např. Dagmar Čapková v článku *Pojetí vzdělání jako celoživotního procesu v díle Komenského*, kde mj. zmiňuje, že toto téma „patří k naléhavým otázkám moderního vzdělávacího úsilí na celém světě“ (Čapková, 1970, s. 703).

3.7 Národní program rozvoje vzdělávání v České republice – „Bílá kniha“

Po téměř třiceti letech, ve kterých nebyl vydán žádný oficiální vládní strategický dokument upravující oblast vzdělávání, vychází v roce 2001 *Národní program rozvoje vzdělávání v ČR*, který má za úkol definovat směřování vzdělávání v České republice.

Národní program rozvoje vzdělávání (Bílá kniha) je dokument zpracovaný Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy v roce 2001. „Česká Bílá kniha je pojata jako systémový projekt, formulující myšlenková východiska, obecné záměry a rozvojové programy, které mají být směrodatné pro vývoj vzdělávací soustavy ve střednědobém horizontu“ (MŠMT ČR, 2001, s. 7). V rámci tohoto dokumentu se tématu vzdělávání dospělých věnuje čtvrtá kapitola.

Bílá kniha rozlišuje tři podkategorie vzdělávání dospělých, kterými jsou: 1) vzdělávání dospělých, vedoucí k dosažení stupně vzdělání; 2) další profesní vzdělávání; 3) ostatní součásti vzdělávání dospělých. Zájmové vzdělávání dospělých spadá pod ostatní součásti vzdělávání dospělých společně s občanským vzděláváním nebo vzděláváním seniorů. (MŠMT ČR, 2001, s. 79)

Dokument zároveň definuje hlavní problémy související se vzděláváním dospělých v České republice. Za zásadní problém považuje neexistenci jednotného právního rámce,

který by upravoval oblast vzdělávání dospělých, což v praxi znamená, že neexistuje orgán, který by byl odpovědný za systematický rozvoj této oblasti. (MŠMT ČR, 2001, s. 80)

Co se týká samotného zájmového vzdělávání dospělých, v rámci Bílé knihy je pouze uvedeno, že toto „... sice slouží zpravidla především rozvoji zálib nebo osobně motivovaných znalostí, zároveň však jsou jeho výsledky využitelné i v profesní kariéře jednotlivce a přispívají ke zvyšování úrovně vzdělanosti ve státě“ (MŠMT ČR, 2001, s. 83–84). Dále dokument doporučuje, aby výdaje na zájmové vzdělávání byly odečitatelnou položkou ze základu daně, což by mělo zvýšit jeho atraktivitu. Zmiňuje důležitost všeobecné podpory vzdělávání ze strany politiků a médií a doporučuje hromadným vzdělávacím prostředkům, aby se více zaměřily na vzdělávání dospělých. (tamtéž, s. 84)

V rámci celého dokumentu se výhradně oblasti vzdělávání dospělých věnuje jedna kapitola, která čítá pět stran. Vzhledem k tomu, že celý dokument má okolo devadesáti stran, lze usuzovat, že vzdělávání dospělých není oblast, kterou by stát vnímal jako prioritu, přestože si dokument klade za cíl určit směřování vývoje celé vzdělávací soustavy, kam vzdělávání dospělých nepochybně patří. Identifikuje jako hlavní problém neexistenci právního rámce, ale sám nenabízí žádné konkrétní řešení, které by tuto situaci upravilo do jeho vzniku.

Pozitivně lze hodnotit snahu o možnost odečítat výdaje za navštívené vzdělávací akce ze základu daně, což by mohlo kladně podpořit účast dospělých na dalším vzdělávání, k realizaci tohoto návrhu ovšem dosud nedošlo, dokument má pouze strategický charakter, ne legislativní.

Z prostoru, jakého se dostalo tématu zájmového vzdělávání, lze soudit, že oblast zájmového vzdělávání není považována za zásadní. V rámci dokumentu, na rozdíl od jiných oblastí vzdělávání, nejsou definovány žádné cíle, které by se týkaly zájmového vzdělávání dospělých a pouze velmi povrchní a obecná doporučení, týkající se spíše nutnosti zvýšit povědomí o celoživotním učení v rámci společnosti. Zároveň je v souvislosti se zájmovým vzděláváním ihned zmíněno možné využití poznatků v profesní

kariéře jednotlivce, odkazující na utilitárnost zájmového vzdělávání, což je v rozporu s tím, jak zájmové vzdělávání dospělých chápou odborníci na tuto oblast.

Na charakteru dokumentu je jasně patrná změna, která nastala se změnou režimu. Stát už není v roli zajišťovatele dalšího vzdělávání pro všechny, neurčuje jeho cíle, funkce ani obsah. Zájmové vzdělávání dospělých podporuje, jedná se však o podporu pouze deklarativní. Nechává na samotných občanech, aby se, pokud mají zájem, dalšího vzdělávání účastnili.

3.8 Strategie celoživotního učení a její Implementační plán

Strategie celoživotního učení (dále také jen „Strategie“) je strategický dokument, který byl schválený vládou v roce 2007. Publikace má dle Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy sloužit jako zdroj informací pro laickou i odbornou veřejnost (MŠMT ČR, 2015). Je rozdělena do čtyř částí, první část se zabývá konceptem celoživotního učení, následuje analýza současného stavu, dále strategická část, ve které jsou uvedeny návrhy opatření a vize pro celoživotní učení v ČR. Poslední část se zabývá provázaností těchto návrhů opatření s vybranými operačními programy ČR pro období 2007–2013.

Strategie celoživotního učení v oblasti dalšího vzdělávání, pod které spadá i zájmové vzdělávání dospělých, identifikuje v rámci analýzy současného stavu hlavní překážky a problémy, se kterými je třeba se potýkat. Jako zásadní bariéry dalšího vzdělávání uvádí zejména bariéry finanční a systémové. Lidé nejsou dostatečně informováni o možnostech dalšího vzdělávání, zároveň neexistují žádné finanční stimuly např. v podobě daňových úlev. Také v porovnání se státy Evropské unie se lidé v České republice v průměru méně sebevzdělávají. Jako problém je také vnímána celková společenská atmosféra a míra podpory ze strany vlády, která je považována za nedostatečnou. Na druhou stranu rozmanitost a pestrost nabídky zájmového vzdělávání a velký věkový rozptyl jeho účastníků jsou považovány v rámci analýzy současného stavu rozvoje celoživotního učení za silné stránky. (MŠMT ČR, 2007, s. 45–49)

V rámci Strategie jsou dále definovány návrhy opatření, které by měly naplňovat jednotlivé strategické směry rozvoje celoživotního učení. Jedním z opatření v oblasti dalšího vzdělávání je i návrh „rozvinout nabídku dalšího vzdělávání podle potřeb klientů a zajistit dostupnost vzdělávacích příležitostí“ (MŠMT ČR, 2007, s. 73), v rámci tohoto opatření je zmíněna také nutnost podpory právě zájmového a občanského vzdělávání.

Implementační plán Strategie celoživotního učení (dále také jen „Implementační plán“) byl vládou schválený v roce 2009. Jeho součástí jsou konkrétní opatření, která by měla vést k cílům definovaným v rámci Strategie. Jediný cíl stanovený v rámci Strategie a rozpracovaný v Implementačním plánu, který se týká zájmového vzdělávání dospělých, je „podporovat rozvoj zájmového a občanského vzdělávání“ (MŠMT, 2008, s. 99). Zájmové vzdělávání definuje následovně: „... je iniciováno zpravidla jednotlivcem a slouží především pro rozvoj jeho individuálních zálib a trávení volného času. Zároveň však představuje potenciál pro možné rozšiřování profesních kompetencí a přispívá jak ke kultivaci jednotlivce, tak společnosti.“ (MŠMT ČR, 2008, s. 100)

MŠMT ČR (2008, s. 102) navrhuje zaměřit se na podporu zájmového vzdělávání znevýhodněných skupin, čímž by bylo podpořeno aktivní trávení jejich volného času a sociální integrace.

Strategie je první strategický dokument v České republice, který se zabývá detailně oblastí celoživotního učení. Na rozdíl od Bílé knihy se snaží o komplexní analýzu stavu celoživotního učení a navrhuje, aby stát zajišťoval dostupnost dalšího vzdělávání. Patrný zůstává trend nezasahování státu do obsahu zájmového vzdělávání dospělých, z funkcí zájmového vzdělávání vyzdvihuje funkci integrační.

Stejně jako v Bílé knize, i zde je uvedeno doporučení zvýšit atraktivitu dalšího vzdělávání dospělých pomocí daňového zvýhodnění účastníků. Vzhledem k charakteru dokumentu se ovšem jedná pouze o doporučení, zatím chybí praktický dopad.

Přestože se Strategie zabývá rozvojem celoživotního učení, oblasti zájmového vzdělávání dospělých se věnuje zcela okrajově. Zájmové vzdělávání vidí jako prostředek

kultivace jednotlivce a společnosti, zároveň stejně jako Bílá kniha zdůrazňuje možnost využít nabyté znalosti a dovednosti v profesním životě. Kromě doporučení zaměřit se na zájmové vzdělávání znevýhodněných skupin nestanovuje žádné další cíle. Lze usuzovat, že oblast zájmového vzdělávání dospělých zůstává na okraji zájmu státu, který tuto oblast nepovažuje za prioritu.

4 Přístup státu k zájmovému vzdělávání dospělých v jednotlivých etapách vývoje

Pro zjištění přístupu státu k zájmovému vzdělávání dospělých je nutné zjistit v první řadě vývoj jeho funkcí a cílů tak, jak byly uvedeny v rámci oficiálních dokumentů i odborných publikací, a dále potom vývoj jeho institucionálního zabezpečení. Cílem této kapitoly je pomocí analýzy dobových dokumentů zjistit, jaké byly charakteristické znaky zájmového vzdělávání dospělých, jaké byly deklarované cíle vzdělávání dospělých v jednotlivých etapách vývoje a jak stát zajišťoval institucionálně oblast zájmového vzdělávání dospělých. Kapitola je rozdělena do dvou podkapitol, první podkapitola se zabývá funkcemi, cíli a charakteristikou zájmového vzdělávání, podkapitola druhá pak jeho institucionálním zabezpečením v jednotlivých etapách vývoje.

4.1 Funkce a cíle zájmového vzdělávání dospělých v jednotlivých etapách vývoje

Cílem této podkapitoly je pomocí analýzy dobových dokumentů, které se zabývaly zájmovým vzděláváním dospělých, zjistit, čím bylo zájmové vzdělávání dospělých v daných obdobích charakteristické, jaké byly deklarované funkce zájmového vzdělávání v jednotlivých etapách vývoje a jaké cíle byly v rámci těchto dokumentů definovány. V rámci dobových dokumentů je možné často najít také doporučované formy vzdělávání a metody, pomocí kterých by se mělo daných cílů dosáhnout, nebo některá konkrétní doporučení. Pro dokreslení problematiky vývoje zájmového vzdělávání dospělých budou i tyto oblasti, pokud jsou dostupné, zmíněny.

4.1.1 Období 1945–1948

Pro toto období je velmi charakteristický důraz na demokratizaci kultury a vzdělávání. Prvotní zaměření budoucího vývoje zájmového vzdělávání dospělých definoval už *Košický*

vládní program, schválený na prvním zasedání vlády v roce 1945, v rámci kterého byl právě na demokratizaci vzdělávání kladen velký důraz a z kterého je tato tendence velmi jasně patrná. Vzdělávání i kultura by měly být dostupné co nejširším vrstvám obyvatel a kultura a vzdělávání měly sloužit hlavně lidu a národu, neměly být elitní.

Na Košický vládní program navazuje *Dekret presidenta republiky ze dne 26. října 1945 o státní péči osvětové*, který už specifikuje a stanovuje hlavní funkci osvětové péče, kterou měla být zejména funkce výchovná. V rámci Dekretu dle § 1 byly určeny dva směry, kterými by se osvětová péče měla ubírat, a to státně-politická výchova a kulturní výchova lidu. V porovnání s obdobím první republiky zde dochází k jasnému rozšíření oblasti, kterou stát ve vztahu ke vzdělávání svých obyvatel upravuje. Lze tvrdit, že hlavním typickým znakem pro toto období je, že stát zajišťuje zájmové vzdělávání, a to jak z hlediska materiálního zabezpečení, tak z hlediska koncepčního a organizačního.

Konkrétními cíli státní osvětové péče se následně zabýval osvětový pracovník Bohumil Šefl ve svém díle *Státní péče osvětová: Nová organizace a úkoly* (1947). V rámci prvního směru definovaného Dekretem, státně-politické výchovy, vidí jako hlavní cíl zvýšit národní uvědomění obyvatel, kteří by následně byli schopni bránit národ proti utlačovatelům (Šefl, 1947, s. 7). Uvádí, že národní a politická výchova by měla být dostupná všem vrstvám obyvatel (tamtéž, s. 12). Jako zásadní první krok pro naplňování výše stanoveného cíle určuje nutnost výkladu dekretů prezidenta republiky a výkladu vládního programu (tamtéž, s. 19).

Co se týče kulturní výchovy, zde Šefl (1947, s. 22) spatřuje jako hlavní cíl, na který by se měla státní péče osvětové zaměřit, popularizaci umění. Stát by měl podle něj zprostředkovat přístup ke zdrojům národní kultury všem lidem, dále potom prohlubovat specifické i všeobecné vzdělání ve všech oborech a v důsledku toho vychovat harmonického člověka, který je tělesně zdravý a duševně uvědomělý a zároveň také dobrý vzdělaný občan užitečný pro společnost. (tamtéž, s. 12–18)

Aby byl naplněn cíl popularizace umění, Šefl (1947, s. 22) doporučuje organizovat návštěvy výstav, přednášky o dějinách umění v ČSR, hudební večery s výkladem, večery komorní hudby, nebo výklady o skladatelích. Nabádá k podpoře hudebních a recitačních těles. Specificky zmiňuje také výchovu žen, kdy hlavním cílem osvětové péče má být pomocí vhodných zařízení ulehčit práci žen, které zastávají jak roli matek, tak hospodyní, aby měly také čas se kulturně vzdělávat (tamtéž, s. 20).

Šefl (1947, s. 12) mezi cíle státní osvětové péče zahrnuje na neposledním místě také zvýšení osobního uspokojení a štěstí.

Mezi hlavní cíle tohoto období lze zařadit, jak už je obecněji definováno v rámci Dekretu, zvyšování národního uvědomění a popularizaci kultury. Tyto cíle jasně odrážejí zkušenost z druhé světové války a z doby okupace, kdy byly tyto oblasti patrně potlačeny a pro revitalizaci fungování společnosti bylo nutné je opět dostat do povědomí obyvatel.

Šefl (1947, s. 22) se také zabývá využíváním rozličných vzdělávacích metod a zdůrazňuje: „Mluvené slovo, ať je to v proslovu, v projevu či na přednášce, se snažíme doprovodit obrazem a dbáme, aby bylo živé a názorné, aby bylo pronášeno s opravdovostí, aby bylo vyjádřením zážitku a přesvědčení. K tomu použijeme diapositivů, diagramů, modelů, díla ze sbírek, skiz, filmů, gramofonových desek (citáty), místního rozhlasu k oživení apod. Při mluveném slově snažíme se odstraniti pasivitu posluchačovu, proto volíme také formu seminární a debatní.“

Gramofonovou desku jako pomůcku při vzdělávání prosazuje také Pavlína Hamanová v díle *Gramofonová deska ve službách osvěty*, kde uvádí, že: „Půjčování gramofonových desek takovým lidem, ať již jde o studenta či badatele, právě tak jako půjčování knih přispěje k výchově a vzdělání.“

Je pozoruhodné, že již v tomto období byl kladen důraz na aktivizační metody ve vzdělávání dospělých. Otázkou ovšem zůstává, do jaké míry byla tato doporučení aplikována v praxi.

Jiří Zhor (1947, s. 7–10) nabádá osvětové pracovníky, aby psali o kulturních událostech v jejich regionu a tím informovali obyvatele o možnostech trávení volného času. Doporučuje těm, kteří píšou do krajského tisku, aby se zaměřili při své činnosti na popularizaci regionálních dějin, a zdůrazňuje nutnost psát o dějinách takovým způsobem, aby to bylo pro čtenáře zajímavé. Zároveň částečně definuje předpoklady pro to, aby mohl být člověk dobrým osvětovým pracovníkem. Podle Zhora (1947, s. 7) musí být osvětový pracovník „dobrým psychologem a laskavým a láskyplným člověkem. Žádnou práci nelze vykonávat bez lásky a zejména ne práci osvětovou.“

Na základě výše uvedených a popsaných dokumentů lze vypožorovat, že směr osvětové práce v poválečných letech byl silně ovlivněn historickými souvislostmi. Například deklarovaná „obrana národa proti utlačovatelům“ (Šefl, 1947, s. 7) jako jeden z cílů státní osvětové péče zcela zřetelně odkazuje na zkušenosti druhé světové války a okupace nacistickými vojsky. V tomto období byla osvětová péče centralizovaná a organizovaná státem. Šefl (tamtéž, s. 11) dokonce tvrdí, že zřízení systému státní osvětové péče je **povinností** (zdůraznila S. Š.) státu.

Co se týče samotných funkcí a cílů osvětové péče, v tomto období se jako hlavní funkce osvětové péče jeví funkce výchovná, kdy stát bere zodpovědnost za výchovu a vzdělání všech svých obyvatel, a to jak v oblasti občanského vzdělávání, tak v oblasti vzdělávání kulturního. Osvětovou práci staví stát do popředí svých zájmů a navazuje tak na tradici první republiky, kdy byla osvěta, tehdy nazývaná lidovými výchovnými kurzy, centralizovaná.

V neposlední řadě je třeba zmínit také pojetí vzdělávání jako prostředku ke zvýšení kvality života a k dosažení osobního štěstí. Můžeme pozorovat tendenci prosazovat v té době moderní technologie do vzdělávání a využívat aktivizující metody výuky.

Pro toto období je charakteristické zaměření státu na oblast vzdělávání dospělých, které bylo dle dobových dokumentů a zejména Dekretu jasně patrné. Je zřejmé, že stát chtěl navázat na tradici první republiky, kdy byla tehdy lidová výchova organizovaná státem na základě zákona č. 67/1919 Sb., o organizaci lidových kursů občanské výchovy, nicméně

ještě více rozšířil oblast své působnosti tím, že kromě zaměření na politickou výchovu určoval také výchovu kulturní.

Podle Škody (1972, s. 70) „nelze mluvit o promyšlené organizovanosti a systematičnosti lidovýchovy“. Zároveň tvrdí, že celé období do roku 1948 je typické improvizováním, kdy se pořádaly spontánní vzdělávací akce (tamtéž, s. 71). Lze předpokládat, že se v krátkém období mezi dvěma nedemokratickými režimy nestihla vytvořit funkční organizační struktura, což mělo za následek právě nesystematičnost a spontánnost vzdělávacích akcí, o které hovoří Škoda.

4.1.2 Období 1948–1989

V únoru 1948 došlo k převratu, při kterém KSČ převzala moc na dalších více než 40 let a naše společnost začala žít v totalitním režimu. Politická změna měla vliv také na oblast osvětové péče, která zůstala v rukou státu, a KSČ určovala centrálně zaměření osvěty. Osvěta se stala „úsilím o ideovou převýchovu národa“ (Kopecký, 1950, s. 8).

Nejprve je třeba se zamyslet, proč se osvěta dostala do centra zájmu státu. Na základě studia dobových dokumentů zjistíme, že Masaryk (1956, s. 11) uvádí, že pro vybudování socialistické společnosti je nezbytný rozvoj schopností a dovedností každého pracujícího. I podle Nosovského (1950, s. 5) je osvěta „politickým bojovým prostředkem, který urychluje cestu k socialismu.“ Jedním z charakteristických rysů totalitních režimů je systém kontroly společnosti prostřednictvím centrálního řízení (Cholínský, Budil, 2012, s. 236). Je potom logické, že i státní osvětová péče bude centralizovaná. Důraz na kolektivní trávení volného času a centrální řízení osvětové péče jsou vhodnými prostředky k šíření takových informací, které jsou pro daný režim žádoucí, a díky masovosti osvětové péče i dobrým pomocníkem a nezbytným předpokladem pro kontrolu společnosti.

Přestože některé rysy státní osvětové péče, později mimoškolského vzdělávání dospělých a dále i výchovy a vzdělávání dospělých, zůstaly stejné po celou dobu trvání komunistického režimu, cíle, zaměření, směřování i obsah podléhaly určitému vývoji

a byly ovlivňovány jak politickým a společenským vývojem, tak mezinárodními trendy v oblasti vzdělávání dospělých.

4.1.2.1 Charakteristika zájmového vzdělávání dospělých od roku 1948 do počátku 60. let 20. století

Cílem tohoto pododdílu je definovat charakteristické rysy vztahující se k cílům zájmového vzdělávání dospělých tak, jak jsou definované v dobových dokumentech vydaných do roku 1960.

V tomto období vývoje je možné vypočítat osm hlavních oblastí a směrů, kterým se tehdejší státní osvětová péče měla věnovat a v rámci kterých poté byly definovány specifické cíle a obsahy vzdělávacích akcí.

Osvěta jako prostředek budování socialismu

První úkol kulturně osvětové činnosti, který Kopecký (1950, s. 7) ve svém projevu zmiňuje, je budování socialismu a „boj proti imperialistickým podněcovatelům nové války“. Nosovskij (1950, s. 4) uvádí: „Dnes je osvětová práce bojovým prostředkem a nástrojem pravdy, bojovým prostředkem dělnické třídy a pracujícího lidu proti všem nepřítelům a podněcovatelům války. Je nepřemožitelná, poněvadž je pravdivá, poněvadž se opírá o vědecký světový názor dělnické třídy. Může směle odčiňovat to, co způsobila československá buržoasie, která úmyslně tupila národní city, působící revolučně, snižovala národní kulturu, aby mohla vychvalovat a napodobovat všechno cizí, západní. Přitom nepřála opravdové kultuře ani osvětě a dovedla ji přezírat a snižovat.“ Také v osvětovém zákoně v § 1 je mezi základními cíli osvětové činnosti uvedeno „dovršení výstavby socialismu a upevnění světového míru“.

Na základě výše uvedených citací lze tvrdit, že osvěta byla vnímána jako prostředek k vytvoření nové socialistické společnosti. Tento cíl – budování socialismu – lze chápat jako komplexní, nadřazený cíl, ke kterému veškerá činnost směřovala. Ostatní cíle

lze vidět jako podcíle, kdy při jejich naplnění dojde také k naplnění cíle vybudování socialismu.

V průběhu 50. let 20. století se tento cíl vyvíjel, přestože zůstával vždy na prvním místě, co se týče důležitosti. Na počátku daného období si můžeme všimnout, že se hovoří spíše o budování socialismu, jeho postupné výstavbě, kdežto ke konci období, např. v osvětovém zákoně, § 1, už je cíl formulovaný jako „dovršení výstavby socialismu“. Na základě této změny ve formulaci lze usuzovat, že tento cíl byl vnímán jako téměř naplněný.

Šíření marxismu-leninismu

Šíření marxismu-leninismu jako cíl definoval už Václav Kopecký (1950, s. 7) v rámci svého programového projevu na sjezdu kulturně osvětových pracovníků. Nosovskij (1950, s. 12–13) doporučuje pořádat přednášky o marxisticko-leninské teorii a dějinách komunistické strany. Také Hillová (1959, s. 22) uvádí, že: „V několika okresních městech budou ve spolupráci se Společnostmi pro šíření politických a vědeckých znalostí a složek Národní fronty zorganizovány kursy Socialistické akademie, které ve 25 přednáškách vysvětlí podstatu učení marx-leninismu.“

Přednášky a další vzdělávací akce na téma marxismu-leninismu byly logickým krokem vzhledem k tomu, že marxismus-leninismus představoval oficiální státní a stranickou ideologii.

Vysvětlování politiky

Dalším pochopitelným krokem vzhledem k zásadní změně politického a společenského systému bylo vysvětlování politiky KSČ. Konkrétní formy zmiňuje např. Nosovskij (1950, s. 12–13), který doporučuje pořádat přednášky o usnesení strany a vlády, o mezinárodní situaci, besedy o otázkách politického, výrobního a kulturního života. Stejně tak v rámci Usnesení je kladený důraz na vysvětlování vnitřní politiky, usnesení strany a vlády nebo vysvětlování národohospodářského plánu (ÚV KSČ, 1958, s. 7). Na přední místo dává vysvětlování a prosazování politiky strany také Hillová (1959, s. 23).

Podpora lidové tvořivosti

Dalším často zmiňovaným cílem je podpora kulturní činnosti obyvatel, což úzce souvisí s demokratizací kultury prosazovanou již Košickým vládním programem (1975, s. 35), kdy má kultura být nejen dostupná všem v pasivní formě, ale lidé se mají podílet a zapojovat do kulturní tvorby a tak ji spoluvytvářet. Důležitou funkcí rozvoje lidské tvořivosti bylo mimo jiné také budování národního uvědomění a podpora sejití s tradicemi, což bylo nezbytné pro „posílení naší kultury potlačované za okupace“ (Škoda, 1972, s. 71).

Kopecký (1950, s. 9) uvádí, že kultura má sloužit lidu, péči o rozvoj lidové tvořivosti staví mezi základní úkoly státní osvětové péče a zároveň vyzývá k budování kulturních zařízení a klubů, která budou novými centry kulturně společenského života. Jako jeden z hlavních úkolů osvěty stanovuje vytvoření kroužků umělecké lidové tvořivosti, hudebních, divadelních a recitačních kroužků a kroužků čtenářů (Kopecký, 1950, s. 20–21). Nosovskij (1950, s. 8) vidí jako jeden z cílů osvěty podněcování lidové tvořivosti a doporučuje jako jedno z témat ke zpracování divadelním kroužkem např. „Stálý mohutný růst Sovětského svazu a naše úspěchy v hospodářství a v kulturně výstavbě“ (1950, s. 220).

Kolektivní trávení času

Podpora vytvoření kroužků zabývajících se kulturní činností úzce souvisí s dalším charakteristickým rysem státní osvětové péče, jímž je důraz na trávení času v kolektivu.

Hillová (1959, s. 30–31) uvádí, že: „Při rozvíjení bohatého společenského života bude především sledováno, aby formy společenského života odpovídaly takovému stylu života, jehož rysy jsou s postupným budováním socialismu stále patrnější. Zvláště bude posilován vývoj směrem ke zdravému a radostnému životu v kolektivu.“

Důraz byl v tomto období kladený na organizování společných akcí a trávení času v kolektivu. Podporoval se rozvoj tradičních lidových slavností a zábav a společenský život obyvatel měl být organizovaný.

Zaměření na vesnici

Už v Soběslavském plánu kulturně osvětové činnosti je možné se dočíst heslo „S osvětou do vesnic!“ (Kopecký, 1950, s. 13). Také v rámci Usnesení se uvádí, že „své poslání plní osvětová práce zejména na vesnici“ (ÚV KSČ, 1958, s. 4). Nosovskij (1950) doporučuje, jak na vesnici vzdělávat obyvatelstvo a jakou formu by měly osvětové akce mít v knize *Kulturně osvětová práce na vesnici*, což je metodický pomocník pracovníkům vesnických kulturně osvětových zařízení.

Zaměření osvětové práce na venkov je pro toto období typické a je vyzdvihované v rámci oficiálních a strategických dokumentů. Toto zaměření může souviset s větší izolací vesnic od celkového společenského a politického dění, což by mohlo potenciálně vést k menší možnosti kontroly. Lze usuzovat, že vesnice představovaly větší potenciální riziko totalitnímu režimu, a proto se i v oficiálních strategických dokumentech objevil důraz na zaměření osvětové práce právě na vesnici. Dalším důvodem mohla být potřeba vysvětlit již dříve zmíněnou násilnou kolektivizaci zemědělství, která probíhala v letech po komunistickém převzetí moci a ovlivňovala hlavně život na vesnici.

Boj proti náboženství

Vzhledem k charakteru komunistické ideologie, která byla založená na ateismu, byl jedním z cílů státní osvětové péče logicky i boj proti náboženství, který měl charakter šíření poznatků ze společenských a přírodních věd. Tento cíl nebyl nijak skrytý nebo zamlčovaný, ba naopak, byl přímo deklarovaný a tvořil jeden z hlavních směrů, kterými se měla osvětová péče vydat.

Nosovskij (1950, s. 27) píše: „Široká propagace vědeckých poznatků o zákonech vývoje v přírodě a ve společnosti je nejsilnější zbraní při vytváření materialistického světového názoru pracujících, napomáhá vytlačovat přežitky minulosti – nekulturnost, pověry, předsudky, pozůstatky protivědeckého, náboženského světového názoru.“

Také Hillová (1959, s. 20–21) se zmiňuje v rámci plánování osvětové práce v Libereckém kraji o nutnosti zaměřit se na potlačování náboženství. Uvádí (tamtéž, s. 20–

21): „Základním východiskem při šíření vědeckého světového názoru je systematická propagace přírodovědeckých znalostí a propagace poznatků společenských věd. Takovým způsobem lze také nejúčinněji bojovat proti náboženským pověrám, které v některých oblastech Libereckého kraje jsou značně silně zakořeněny.“ Jako konkrétní krok poté navrhuje uspořádání cyklu přednášek, které se zaměří na vznik a vývoj života na zemi, úlohu náboženství v dějinách lidstva, příčiny vzniku náboženství, jeho negativní důsledky a v neposlední řadě i „škodlivost náboženství v současné době“ (Hillová, 1959, s. 21).

Nutno uvést, že prosazování ateismu mělo i jiný rozměr než pouhou snahu o ovládnutí společnosti, v čemž mohla církev představovat vážnou překážku komunistickému režimu. Sahá až do doby druhé poloviny 19. století, v rámci kterého docházelo k silnému vymezení se vůči církvi, která představovala zpátečnictví a Habsburskou monarchii. (Václavík, 2010, s. 60–61) Odvrácení se od církve tak znamenalo podporu identifikace s národem a bylo snahou KSČ o již výše uvedené sejití s tradicemi a posílením národního cítění.

SSSR jako vzor

Celou oblast státní osvětové péče provázelo odkazování k sovětským vzorům, které měly být aplikovány ve všech oblastech. Z jazykového vzdělávání byly prosazovány lidové kurzy ruštiny, které byly organizovány ve spolupráci se Svazem československo-sovětského přátelství (ÚV KSČ, 1958, s. 8). V rámci metodického materiálu *Kulturně osvětová práce na vesnici: sborník materiálu na pomoc pracovníkům vesnických kult. osv. institucí: zkušenosti ze SSSR* byly doporučovány přednášky s následujícími názvy: „Tělesná kultura a sport v SSSR“, „Převaha sovětského tělovýchovného systému nad buržoasním“, „Sovětský sport – nejpokročilejší na světě“ (Nosovskij, 1950, s. 108). Také doporučení pro kroužky lidové tvořivosti se řídila sovětskými vzory. Nosovskij (1950, s. 230) píše, že: „Sovětské písně tvoří základ repertoaru pěveckého sboru umělecké lidové tvořivosti.“

Obecně lze říci, že od začátku vzniku komunistického režimu, v průběhu 50. let i na počátku let 60. stát zaujímal zásadní roli ve vzdělávání obyvatelstva, pravidelně vydával

strategické dokumenty a osvětovou práci legislativně ukotvil v roce 1959 osvětovým zákonem.

Co se týče cílů, v tomto období lze v dobových dokumentech a strategiích identifikovat dvě hlavní oblasti zaměření osvětové práce, těmi byla oblast politickovýchovná a oblast kulturní. Vzhledem ke společenským a politickým okolnostem byl od počátku kladen důraz na oblast politickovýchovnou.

Celkově se kladl důraz zejména na trávení času v kolektivu, což mělo podporovat mimo jiné sdružování v klubech a kroužcích, i proto byla podporována lidová tvořivost. Veškerou státně osvětovou péčí prostupovala idea budování socialismu na základech marxismu-leninismu, čímž se řídil i doporučený obsah vzdělávání.

4.1.2.2 Charakteristika zájmového vzdělávání dospělých od počátku 60. let 20. století do roku 1989

Od poloviny 60. let 20. století je možné si všimnout postupné změny těžiště toho, na co se v osvětové práci kladl největší důraz. Na rozdíl od předchozího období, ve kterém převažovaly politicko-výchovné úkoly, se postupně vzdělávací činnost začíná orientovat více na samotné vzdělávání, které má přispět k všestrannému harmonickému rozvoji člověka. Níže jsou uvedeny hlavní charakteristické znaky typické pro období dalších více než dvaceti let tak, jak je možné je vypožorovat na základě deklarovaných cílů a funkcí zájmového vzdělávání v dobových dokumentech.

Změna v terminologii

V dokumentech a publikacích vydávaných od 60. let 20. století je možné pozorovat jednoznačnou změnu v terminologii. Upouští se od termínů osvěta, osvětová činnost nebo státní osvětová péče a začíná se hovořit buď o mimoškolním vzdělávání pracujících (Petráň, Pospíšil, 1965), mimoškolním vzdělávání dospělých, zájmovém mimoškolním vzdělávání (Pospíšil, 1970) nebo pouze o mimoškolním vzdělávání dospělých (Ministerstvo kultury, 1972).

Také z definice mimoškolního vzdělávání pracujících je patrná změna zaměření, ke které od 60. let 20. století dochází. Petrů a Pospíšil (1965, s. 114) mimoškolní vzdělávání pracujících definují jako „záměrnou, společensky organizovanou činnost“, která „uspokojuje zájmy, vytváří podmínky pro sebevzdělávání a uspokojuje společenskou potřebu neustálého zvyšování kulturnosti a vzdělanosti“. Nutno zmínit, že v rámci Zásad je uvedeno, že „mimoškolské vzdělávání realizuje specifickým způsobem všechny hlavní směry kulturně výchovné činnosti (objasňování a prosazování politiky komunistické strany a socialistického státu, světonázorovou výchovu, estetickou výchovu, uspokojování a rozvíjení kulturních zájmů, vytváření socialistického životního prostředí)“ (Ministerstvo kultury, 1972, s. 4), z čehož vyplývá, že navzdory změně těžiště stále zůstává přítomný i ideologický základ vzdělávání.

Zásady mimoškolského vzdělávání obyvatelstva rozlišují v rámci jednotné vzdělávací soustavy tři základní složky, kterými jsou: 1) školský systém; 2) podnikový systém; 3) mimoškolský systém (Ministerstvo kultury, 1972, s. 3). Od 60. let 20. století se tedy začíná zdůrazňovat mimoškolský charakter vzdělávání dospělých a zájmové vzdělávání dospělých je i v rámci oficiálního dokumentu jasně vymezeno vůči vzdělávání formálnímu a profesnímu.

Celoživotní charakter vzdělávání

Dalším znakem typickým pro vývoj mimoškolského vzdělávání, který se začíná objevovat v publikacích už v polovině 60. let 20. století a trvá dodnes, je důraz na celoživotní charakter vzdělávání. Už Hely (1967, s. 6) tvrdí, že „vzdělání nebude nikdy úplně dokončené“. Také v rámci vymezení mimoškolského systému v rámci jednotné vzdělávací soustavy se uvádí, že „mimoškolské vzdělávání je určeno každému občanu od jeho dětství až po jeho poproduktivní období“ (Ministerstvo kultury, 1972, s. 3) a že „mimoškolské vzdělávání je nepřetržité“ (tamtéž, s. 5). Šimek (1974, s. 24) píše: „Mimoškolské vzdělávání má skýtat možnosti k trvalému, celoživotnímu vzdělávání ...“ a Pospíšil (1976, s. 5) dokonce uvádí, že „vzdělávání a výchova jsou celoživotní nutností“.

Důraz na celoživotní charakter vzdělávání se objevuje v kontextu vědeckotechnické revoluce a zrychleného vývoje ve společnosti a odráží tak celosvětové trendy ve vzdělávání ve své době.³

Požadavek celoživotního vzdělávání se má naplnit právě pomocí jednotné soustavy vzdělávání, jak ji definují Zásady mimoškolského vzdělávání, a vzájemné provázanosti jejích jednotlivých složek (Pavlík, 1979, s. 241).

Harmonický rozvoj osobnosti jako primární cíl

V rámci Zásad se uvádí: „Prvořadým stimulem mimoškolského vzdělávání je touha po poznání a rozvíjení vlastní osobnosti, po rozvinutí talentu a naplnění zájmů“ a dále: „Mimoškolské vzdělávání je účinným nástrojem k využívání volného času, který je určen k všestrannému rozvoji socialistické osobnosti, přispívá k rozvoji duševních a fyzických schopností. Patří mezi kulturní aktivity, které umožňují komplexní rozvoj osobnosti, rozvoj intelektuálního života člověka.“ (Ministerstvo kultury, 1972, s. 5) Šimek (1974, s. 12) definuje jako hlavní úkol soustavy mimoškolského vzdělávání přispívat k „všestrannému harmonickému rozvoji osobnosti“.

Z výše uvedeného je zřejmé, že mimoškolské vzdělávání sleduje v tomto období primárně jiné cíle, než sledovala státní osvětová péče v 50. a na počátku 60. let 20. stol. Důraz je kladený na rozvoj jednotlivce a sebevzdělávání, do povědomí se více dostává kritérium volného času, které je v souvislosti s mimoškolským vzděláváním téměř vždy zmiňováno jako jeden z charakteristických rysů v rámci jeho definice. Také dostupnost vzdělání, jeho rozmanitost a praktičnost jsou znaky, které jsou přisuzovány mimoškolskému vzdělávání v tomto období a které jsou akcentovány.

Změna těžiště ovšem neznamena, že by ideologie zcela vymizela. V Zásadách je možné se dočíst, že mimoškolské vzdělávání slouží „jako významný prostředek vědecké

³ UNESCO v roce 1968 při plánování cílů pro roky 1969–1970 uvádí jako jeden z hlavních konceptů k rozvoji v rámci Mezinárodního roku vzdělávání také koncept celoživotní vzdělávání (UNESCO, 1969, s. 19). V roce 1972 vydala Komise UNESCO dokument „Learning to be“, který kladl důraz na permanentní vzdělávání jako na prostředek k pozvednutí celkové vzdělanostní úrovně (Faure, 1972)

světonáborové výchovy“ a že „marxisticko-leninský světový názor má v mimoškolském vzdělávání, ve všech vědních disciplínách integrující funkci“ (Ministerstvo kultury, 1972, s. 8) a mezi prvními třemi hlavními obsahovými okruhy jsou: 1) mimoškolské vzdělávání jako nástroj světonáborové výchovy; 2) vysvětlování politiky KSČ; 3) výchova člověka jako občana (tamtéž, s. 7–8). Ovšem prostor, ve kterém se Zásady věnují na jedné straně všestrannému rozvoji a na straně druhé ideologickým cílům, je nakloněn ve prospěch rozvoje osobnosti.

V publikacích věnujících se mimoškolskému vzdělávání dospělých je příklon k rozvoji osobnosti ještě patrnější, přestože ideologické cíle zůstávají také zmíněny. Šimek (1974, s. 12) dává „úkoly propagandistické“ až na druhé místo, kdy po důrazu na všestranný rozvoj osobnosti uvádí, že mimoškolské vzdělávání „**dále** (zdůraznila S. Š.) má plnit významné úkoly propagandistické zejména na poli šíření vědeckého světového názoru a seznamování občanů se stranickými usneseními ...“ a ve zbytku publikace se těmito úkoly téměř nezabývá.

V neposlední řadě je třeba zmínit, že v rámci Zásad je mezi hlavními cíli uvedeno „sjednocování naší socialistické společnosti“ (Ministerstvo kultury, 1972, s. 13), kdy si můžeme všimnout posunu od konce 50. let 20. stol. Už se nehovoří o budování ani o dovršení budování, ale o sjednocování společnosti. Je otázkou, zda byla společnost opravdu rozdělená a bylo třeba ji sjednotit, k čemuž mělo pomoci vzdělávání obyvatel, nebo jestli se jednalo pouze o komunistickou rétoriku.

Změna role státu

Také role státu prošla od počátku komunistického režimu určitým vývojem. V Zásadách se uvádí, že „za správné ideologické zaměření mimoškolské vzdělávací činnosti, stejně jako celé kultury a vzdělávání, odpovídá socialistický stát“ (Ministerstvo kultury, 1972, s. 6) a dále, že „vytváří systém příležitostí, aby se lidé seznámili i s těmi oblastmi, o nichž dosud nevěděli, které nepoznali“ (tamtéž, s. 7).

Mírný odklon od zaměření na ideologické cíle souvisí také s rolí státu, který sice stále zůstává základním zajišťovatelem vzdělávání a vzdělávání je stále řízeno centrálně, ale je možné si všimnout nepatrné změny. Stát v tomto období a s postupujícími roky čím dál více zastává pouze zaštitující a kontrolní funkci a jeho primárním úkolem je právě vytvářet příležitosti pro osobní rozvoj obyvatel na základě jejich zájmů a preferencí.

Nová témata

S předchozím bodem souvisí i změna témat akcentovaných v rámci publikací zabývajících se mimoškolským vzděláváním. Nově se jako téma objevuje ochrana životního prostředí, ochrana přírody, ochrana kulturního prostředí (Pavlík, 1979, s. 250) nebo výchova k rodičovství (Pospíšil, 1976, s. 54).

Pospíšil (1976, s. 36–37) zdůrazňuje, že obsah vzdělávacích akcí vychází spíše než shora zdola, od obyvatel daného regionu, a že úkolem pracovníka ve vzdělávání je mimo jiné i vést rozhovory s místními, zjišťovat jejich aktuální zájem „neformálně a příležitostně“, a na základě toho tvořit konkrétní obsah vzdělávacích akcí.

Šimek (1974, s. 16) zmiňuje i důležitost vzdělávání seniorů, kdy uvádí: „Domníváme se proto, že významným úkolem kulturně výchovné činnosti je vytvářet pro starší občany vhodné podmínky k realizaci jejich zájmů, přispívat k překonání pocitu izolace a vytváření nových vztahů a vhodnou programovou nabídkou podněcovat nové zájmy“.

Pro celé období je typický postupný odklon od ideologických cílů mimoškolského vzdělávání a zaměření na vzdělávání vedoucí k všestrannému rozvoji člověka. S tím souvisí i změna role státu, který postupně přestává vnímat mimoškolské vzdělávání dospělých jako prioritu, o čemž vypovídá i fakt, že poslední oficiální strategický dokument upravující tuto oblast byly *Zásady mimoškolského vzdělávání obyvatelstva* vydané v roce 1972, v rámci kterých jsou sice ideologické cíle stále zmíněny, ale zauímají nepoměrně menší prostor v porovnání s cíli všeobecně vzdělávacími. V publikacích týkajících se mimoškolského vzdělávání dospělých je možné si všimnout důrazu na rozvoj osobnosti,

celoživotní charakter vzdělávání, což odráží i celosvětový trend ve vzdělávání, a důraz na zájem a preferenci člověka při vybírání obsahu vzdělávání.

4.1.3 *Přechod k demokracii a současný stav*

Po sametové revoluci nastala řada společenských změn, které měly vliv mimo jiné i na zájmové vzdělávání dospělých. Došlo k přechodu k demokratickému systému, změně hospodářství na tržní. Tyto změny se projeví také na oblasti vzdělávání, která přestala být nástrojem ideologie. Pro období od roku 1989 do současnosti jsou charakteristické následující znaky, které popisují současný stav zájmového vzdělávání dospělých v České republice:

Změna role státu

Nejtypičtějším znakem charakterizujícím zájmové vzdělávání dospělých v období po roce 1989 je očividný nezájem ze strany státu o tuto problematiku. Tento nezájem je patrný i z míry prostoru, který je oblasti zájmového vzdělávání dospělých věnovaný v rámci strategických dokumentů, které si kladou za cíl vytyčit směr, kterým by se mělo vzdělávání v České republice ubírat. V rámci *Národního programu rozvoje vzdělávání v České republice* (tzv. Bílé knize) ani v rámci *Strategie celoživotního učení* není téma zájmového vzdělávání dospělých nijak komplexně zpracováno. Oba dokumenty tuto oblast zmiňují, ale pouze velmi okrajově a je z nich patrné, že nechápou základní koncept zájmového vzdělávání. V rámci *Implementačního plánu*, který měl stanovit konkrétní prováděcí opatření, je k oblasti zájmového vzdělávání dospělých stanoven jediný konkrétní cíl, kterým je „podpora zájmového vzdělávání znevýhodněných skupin jako aktivního způsobu trávení volného času a sociální integrace (MŠMT ČR, 2008, s. 102)“, což mimo jiné vypovídá také o kusovosti a tezovitosti, se kterou stát k této problematice přistupuje.

Neexistence legislativního rámce upravujícího zájmové vzdělávání dospělých

S prvním charakteristickým znakem úzce souvisí také druhý bod, kterým je neexistence legislativního rámce, který by upravoval oblast vzdělávání dospělých, natož oblast

zájmového vzdělávání dospělých. V souvislosti s dalším vzděláváním byl přijat *zákon č. 179/2006 Sb., o ověřování a uznávání výsledků dalšího vzdělávání*, který ovšem upravuje pouze problematiku týkající se dalšího profesního vzdělávání, tématu zájmového vzdělávání dospělých je více než vzdálený. Existují i další právní normy, které zmiňují oblast vzdělávání dospělých, nicméně žádná z nich neupravuje žádným způsobem zájmové vzdělávání dospělých. Jsou to buď zákony, které se přímo týkají vzdělávání, např. *zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání* (školský zákon), ve kterém je upravené další vzdělávání ve školách, nebo zákony upravující činnost veřejných institucí, mezi jejichž činnost patří také činnost vzdělávací. Příkladem může být *zákon č. 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb* (knihovní zákon), ve kterém se uvádí, že dle § 4 „provozovatel knihovny může poskytovat další služby spočívající zejména ... v kulturní, výchovné a vzdělávací činnosti ...“. Zájmové vzdělávání upravuje také *Vyhláška ze dne 9. února 2005 o zájmovém vzdělávání*, zaměřuje se ovšem zejména na zájmové vzdělávání dětí, žáků a studentů, které také dle § 1 uvádí jako jeho primární účastníky.

Tržní systém

Vzhledem k tomu, že stát není zajišťovatelem zájmového vzdělávání dospělých, zájmové vzdělávací aktivity jsou organizovány mnoha různými subjekty, ať už se jedná o neziskové organizace, tradiční střediska kultury, jako jsou knihovny, muzea nebo galerie, nebo firmy organizující komerční zájmové kurzy. Oproti předchozímu období neexistuje žádná centrální státní instituce, která by organizovala zájmové vzdělávání dospělých. Obsah zájmového vzdělávání tedy logicky určuje zejména poptávka. Vzdělání je redukováno na zboží, což má za následek také zploštění významu samotného vzdělávání, které už neslouží vyšším cílům, ale je chápáno spíše jako prostředek ke zvyšování ekonomické efektivity, o čemž vypovídá také zaměření státu spíše na další profesní vzdělávání dospělých.

Utilitarismus

V rámci Národního programu rozvoje vzdělávání v České republice se uvádí, že zájmové vzdělávání „sice slouží zpravidla především rozvoji zálib nebo osobně motivovaných znalostí, zároveň však jsou jeho výsledky využitelné i v profesní kariéře jednotlivce a přispívají ke zvyšování úrovně vzdělanosti ve státě“ (MŠMT ČR, 2001, s. 83). Z přechozí citace je patrné, že co se týče přístupu státu k zájmovému vzdělávání, existuje zde trend vidět zájmové vzdělávání dospělých utilitárně, tedy jako prostředek k získání lepší profesní kvalifikace. Tento trend může souviset s orientací společnosti na výkon a úspěch v profesním životě, hodnoty, které jsou aktuálně akcentované a které v minulém režimu vzhledem k jeho povaze téměř neexistovaly. Je záležitostí každého jednotlivce, aby si zajistil svůj vlastní rozvoj, stát do této oblasti nezasahuje. Stejně tak co se týče cílů zájmového vzdělávání dospělých, tyto už nejsou centrálně určené, ale závisí v první řadě na individuálních motivech.

Idea celoživotního učení

Dalším charakteristickým znakem je stále přítomná myšlenka celoživotního učení, koncept, který už od 70. let 20. století zaštiťuje celou oblast vzdělávání a definuje její směr. Důraz na tento koncept lze najít i v rámci výše zmíněných strategických dokumentů, stejně tak i dokumenty Evropské unie akcentují tento aspekt vzdělávání.

V rámci *Memoranda o celoživotním učení* zpracovaným Evropskou komisí se mimo jiné uvádí, že by co nejvíce lidí mělo mít příležitost k celoživotnímu učení a že by měl být zajištěn přístup k informacím o možnostech učení se v průběhu celého života (Commission of the European Communities, 2000, s. 3). Také v rámci Bílé knihy je zmíněn požadavek „umožnit každému vzdělávat se po celý život“ (MŠMT ČR, 2001, s. 15).

Tento koncept je akcentován v souvislosti se stále se zrychlujícím tempem vývoje a změn a zvyšujícími se nároky na členy této společnosti, kteří proto, aby obstáli, musí být schopni se na tyto změny adaptovat. Je základním konceptem, který určuje směřování vzdělávání v České republice. Koncept celoživotního učení neklade důraz na pouhé

zlepšování kvalifikace a zaměstnatelnosti, ale také na tradiční celostní rozvoj člověka. Zdůrazňuje harmonický rozvoj osobnosti a vzdělávání jako prostředek ke zlepšení kvality života, což jsou právě ty oblasti, které jsou rozvíjeny prostřednictvím zájmového vzdělávání.

4.2 Institucionální zabezpečení zájmového vzdělávání dospělých

Cílem této podkapitoly je postihnout vývoj institucionálního zabezpečení zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích. Důraz bude kladen na míru centralizace v jednotlivých obdobích, organizace, které měly zájmové vzdělávání na starosti na různých úrovních správy, způsob financování a realizace vzdělávacích akcí.

4.2.1 Období 1945–1948

Institucionální zabezpečení zájmového vzdělávání dospělých v letech 1945–1948 bylo určeno primárně *Dekretem presidenta republiky o státní péči osvětové*. Za celou oblast osvětové péče bylo dle § 1 Dekretu zodpovědné Ministerstvo školství a osvěty a Ministerstvo informací, které upravovalo pouze sféru státně politické výchovy časové povahy. Byly zřízeny místní, okresní a zemské osvětové rady. Místní osvětové rady byly dle § 2 Dekretu „výkonné orgány státní péče osvětové“. V § 2 se také uvádí, že se osvětové rady přičleňují k národním výborům. V rámci místních osvětových rad se shromažďovali také zástupci společenských organizací a dobrovolníci (Škoda, 1972, s. 172).

Dekret dle § 7 také zřídil Státní lidovýchovnou radu, která zajišťovala oblast osvětové péče z hlediska poradního. Dle § 8 došlo k určení způsobu získávání kvalifikace lidovýchovných pracovníků, které mělo probíhat na vysokých i odborných školách a na vybraných přednáškách. Dále byly dle § 9 zřízeny lidové osvětové školy a lidové akademie jako lidové osvětové školy nejvyššího stupně.

Stát zajišťoval oblast osvětové péče také z hlediska jejího materiálního a personálního zabezpečení. V rámci § 11 Dekretu se uvádí: „Osobní náklady státní péče osvětové hradí stát“. Stát zde zároveň určil také povinnost veřejným zaměstnancům se povinně zapojit dle potřeby do aktivit státní osvětové činnosti.

Osvětovou prací se v ČSR v tomto období zabývaly také nestátní organizace, svou činnost obnovil Sokol, Orel, Dělnická akademie nebo Socialistická akademie (Šerák, 2009, s. 86).

4.2.2 Období 1948–1989

Po změně režimu došlo také ke změně organizace státní osvětové péče, která je charakteristická prohloubením centralizace s cílem kontrolovat oblast osvětové činnosti.

Bezprostředně po převzetí moci KSČ přešla dle § 1 *Zákona č. 194/1948 Sb., jímž se mění předpisy o státní péči osvětové a o veřejných knihovnách obecních*, veškerá státní péče osvětová pod Ministerstvo informací a zanedlouho po únorovém převratu, v roce 1950, vláda nařídila zrušení osvětových rad a pravomoci těchto orgánů převzaly národní výbory. Škoda (1972, s. 143) uvádí, že „nemohlo být plné záruky, že by všechny osvětové rady i přes radikální očistu profesionálních pracovníků aparátu sověty plnily správně a důsledně politickou linii, kterou se měla osvěta po Únoru řídit“, což názorně ilustruje důvod pro tento krok. Jednalo se o posílení centralizace osvětové činnosti a zajištění kontroly nad touto oblastí. Ve stejném roce došlo na základě projevu tehdejšího ministra informací a osvěty Václava Kopeckého k definování nových středisek kulturně osvětové činnosti, tato střediska byla nově nazývána osvětovými besedami (Kopecký, 1950, s. 11).

Legislativně byly tyto změny zakotveny *zákonem č. 52/1959 Sb., o osvětové činnosti*. V § 3 se uvádí, že osvětovou činnost vyvíjejí „zejména národní výbory, společenské organizace sdružené v Národní frontě, jednotná zemědělská družstva, vědecké, umělecké a jiné kulturní instituce a složky ozbrojených sil“. Národní výbory mají plánovací a evaluační funkci, zároveň tvoří podmínky pro rozvoj osvětové činnosti ve

svém regionu. Hlavní zodpovědnost má dle § 5 osvětového zákona Ministerstvo školství a kultury.

Osvětový zákon také v § 8 definuje tři typy osvětových zařízení, těmi jsou osvětová zařízení klubového typu, vzdělávací a poradenská střediska a specializovaná osvětová zařízení. Základním článkem jsou osvětová zařízení klubového typu, kam spadají osvětové besedy, společenské organizace, družstevní kluby (Ministerstvo kultury, 1972, s. 10). Mezi specializovaná osvětová zařízení patřily např. lidové hvězdárny a planetária, botanické zahrady nebo zoologické zahrady.

Důležitými institucemi věnujícími se osvětové činnosti byly také knihovny, galerie a muzea. Jejich vzdělávací a výchovné působení bylo legislativně ukotveno v roce 1959 zákonem č. 53/1959 Sb., o jednotné soustavě knihoven a zákonem č. 54/1959 Sb., o muzeích a galeriích.

Mezi důležité činitele osvětové práce a vzdělávání dospělých v období komunismu bezesporu patřily také instituce a zájmové organizace sdružené v rámci Národní fronty, mezi které patřilo mimo jiné Revoluční odborové hnutí, Český svaz družstevních rolníků, Svazarm, Československý svaz tělesné výchovy, Československá vědeckotechnická společnost, Socialistická akademie a Svaz československo-sovětského přátelství. (Ministerstvo kultury, 1972, s. 11).

Výzkumnou, metodicko-poradenskou, dokumentační a ediční funkci v oblasti osvětové práce vykonával zprvu Masarykův lidovýchovný ústav, který byl v prosinci 1951 přejmenován na Výzkumný lidovýchovný ústav, který byl následně přejmenován na Výzkumný osvětový ústav. Ten byl v roce 1957 zrušen a místo něj vznikl Osvětový ústav. Přímo pro oblast kultury bylo vytvořeno nejprve Ústředí lidové tvořivosti při ministerstvu informací a osvěty. To bylo přejmenováno v roce 1954 na Ústřední dům lidové tvořivosti a následně v roce 1961 na Ústřední dům lidové umělecké tvořivosti. (Jírový, 2004, s. 6)

Je třeba také zmínit, že v tomto období byla základem zájmového vzdělávání dospělých „dobrovolná a iniciativní činnost pracujících“, jak je definována v § 2 osvětového zákona.

4.2.3 Přechod k demokracii a současný stav

Období po roce 1989 je charakteristické neorganizovaností zájmového vzdělávání dospělých. Vzhledem k tomu, že se stát zprostil role zajišťovatele vzdělávání dospělých a neexistuje žádný právní rámec, který by upravoval tuto oblast, logicky neexistuje ani jednotný systém.

Co se státních zásahů týče, jednotlivé oblasti vzdělávání dospělých přísluší různým ministerstvům. Dle aktuálního znění *zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České socialistické republiky* (dále také jen „kompetenčního zákona“), § 8, pod Ministerstvo kultury spadá kulturně výchovná činnost, a i další ministerstva mají na starosti vždy vzdělávací aktivity v oblasti své činnosti (Šerák, 2009, s. 118).

Nabídkou vzdělávacích aktivit se v České republice zabývá velké množství různých organizací a institucí, díky čemuž existuje velké množství možností, jak uspokojit své zájmy. Tyto organizace a instituce se od sebe liší nejen oblastí činnosti, na kterou se zaměřují, ale také svým charakterem, tím, do jaké míry se věnují přímo vzdělávání. Lze je tedy kategorizovat na základě mnoha proměnných. Z hlediska typu instituce je lze dělit na: 1) školy a školské instituce; 2) komerční organizace; 3) neziskové nestátní organizace; 4) veřejné instituce. Je třeba zmínit, že vzdělávání neprobíhá pouze v rámci organizací a institucí, velkou část zájmového vzdělávání tvoří také sebevzdělávání za pomoci dostupných informačních zdrojů.

Školy a školské instituce nabízí například kurzy celoživotního vzdělávání, pod program celoživotního vzdělávání spadají také univerzity třetího věku, které jsou zaměřeny na zájmové vzdělávání seniorů. Komerční organizace nabízí velké množství různých

vzdělávacích kurzů ve všech oblastech zájmového vzdělávání. Neziskové organizace jsou většinou úžeji zaměřené a nabídky zájmových vzdělávacích kurzů nemusí být jejich hlavní činností. Stejně tak i veřejné instituce jako jsou knihovny, muzea nebo galerie obvykle nemají vzdělávání jako primární činnost, ale doplňkově se jí věnují.

5 Souhrn vývoje funkcí a cílů zájmového vzdělávání dospělých

Budoucnost osvěty po konci druhé světové války byla ovlivněna v první řadě prvorepublikovou tradicí, na kterou byla snaha navázat, a v druhé řadě nepochybně také historickou zkušeností druhé světové války. Už *Košický vládní program* předeslal to, co následně detailněji definoval *Dekret presidenta republiky o státní péči osvětové* – důraz demokratizaci vzdělávání. Historicky museli Češi za svou nezávislost bojovat, a proto byla velmi důležitá identifikace obyvatel s vlastním národem. Tyto tendence se jasně projevovaly i po druhé světové válce, během které byl národ utlačován. Státní péče osvětová se měla stát prostředkem k politické a kulturní výchově lidu, která měla být dostupná pro všechny a měla za cíl obnovit národní cítění obyvatel, které bylo válečnými léty silně poznamenáno, a jak píše Škoda (1972, s. 71), „vymýtit zbytky fašistické kultury“. Ambice státu spravovat širokou oblast vzdělávání centrálně byla pro toto období typická, zřetelně se projevovala také v míře, do jaké ji stát formálně zabezpečoval. Svědčí o tom například i způsob financování, kdy náklady osvětové péče měl stát, nebo způsob zajištění kvalifikovaných pracovníků, o jehož zabezpečení se opět staral stát. I oblast působnosti se rozšířila v porovnání s první republikou, kdy stát zajišťoval pouze politickou výchovu. Od roku 1945 upravoval také oblast kulturní výchovy lidu, lze soudit, že to bylo právě v souvislosti se znovuvybudováním národního cítění.

Důležité je také zmínit politické souvislosti rozdělení odpovědnosti za státní osvětovou péči mezi dvě ministerstva, a to Ministerstvo informací, které mělo na starosti státně politickou výchovu lidu, a Ministerstvo školství a osvěty, pod které spadala oblast kulturní výchovy lidu. Tímto krokem si KSČ pojistila vliv na část státní péče osvětové. Když v roce 1946 stanul v čele Ministerstva školství a osvěty Jaroslav Stránský za národní socialisty, KSČ měla stále vliv na politickou výchovu lidu, jelikož v čele Ministerstva informací byl už od roku 1945 Václav Kopecký, představitel KSČ. (Vláda ČR, 2007)

Nutno poznamenat, že navzdory ambiciózním plánům organizace státní osvětové péče, jak byla upravená Dekretem o státní péči osvětové, se její potenciál vzhledem k následujícím událostem nestihl naplnit.

Převzetím moci komunisty došlo k razantním změnám ve všech oblastech lidského života. Následky bohužel neminuly ani oblast státní péče osvětové, která se stala nástrojem komunistické ideologie, což mělo vliv v první řadě na formování jejích cílů, funkcí i obsahu a v druhé řadě také na její institucionální zabezpečení, kdy bylo třeba osvětovou péči ještě více centralizovat pro její snadnější kontrolu. Bezprostředně po převzetí moci KSČ přešla dle § 1 *Zákona č. 194/1948 Sb., jímž se mění předpisy o státní péči osvětové a o veřejných knihovnách obecních* veškerá státní péče osvětová pod Ministerstvo informací a v roce 1950 byly zrušeny osvětové rady a jejich působnost přešla na národní výbory dle Vládního nařízení ze dne 5. července 1950 o zrušení osvětových rad a přenesení jejich působnosti na národní výbory, které byly přímo napojené na komunistickou stranu a které se staly základními organizačními jednotkami státní péče osvětové.

V oblasti funkcí a cílů státní osvětové péče došlo v prvním desetiletí k zaměření se zejména na státně politickou výchovu lidu, základy nových úkolů státní péče osvětové stanovil *Soběslavský plán kulturně osvětové činnosti* z roku 1950, z kterého bylo zcela jasné její ideové zaměření. Osvěta se stala prostředkem budování socialistické společnosti na základech marxismu-leninismu, kladl se důraz na trávení času v kolektivu, podporovaly se lidové tradice, které měly rozvíjet národní cítění, v souvislosti se znárodňováním zemědělství byla v padesátých letech osvětová péče zaměřena na vesnici, kde bylo více než kde jinde třeba vysvětlovat politiku KSČ. Vzorem pro veškeré vzdělávací aktivity se stal Sovětský svaz, což ilustruje také rozmach lidových kurzů ruštiny, které byly státem velmi prosazované. Co se týče forem vzdělávání, pořádaly se přednášky na různá témata doporučená centrálně, exkurze do muzeí nebo továren, kolektivní návštěvy filmových představení, kolektivní čtení knih, večery otázek a odpovědí a mnoho dalších. (Nosovskij, 1950, s. 37–38)

Padesátá léta byla bohatá na oficiální dokumenty a strategie upravující oblast státní péče osvětové jak z hlediska cílů, tak forem a obsahu, zásadní ovšem bylo vydání *Zákona č. 52/1959 Sb., o osvětové činnosti*, kde byl legislativně zakotvený kromě organizace osvětové činnosti také její ideologický rozměr. Nutno podotknout, že tento zákon je posledním zákonem v českých zemích, který upravoval oblast zájmového vzdělávání dospělých.

Od poloviny 60. let 20. století dochází s mírným rozvolňováním režimu ke změně akcentu z politické výchovy lidu na všeobecné vzdělávání a harmonický rozvoj člověka. Vše se odehrává v době, ve které nově přichází idea celoživotního vzdělávání, a tyto změny se projevují také v terminologii, kdy se postupně opouští od pojmů osvětová práce a lidová výchova a do popředí se začíná dostávat v mírných alternacích termín mimoškolské vzdělávání dospělých. V roce 1972 je vydán poslední oficiální dokument upravující oblast mimoškolského vzdělávání dospělých v době komunismu, *Zásady mimoškolského vzdělávání obyvatelstva*. V rámci tohoto dokumentu jsou definovány základy systému vzdělávání dospělých, jak jej známe dnes, kdy je vzdělávání dospělých rozděleno na školské, podnikové a mimoškolské (Ministerstvo kultury, 1972, s. 3).

Od 70. let 20. století začínají vycházet odborné publikace zaměřující se na oblast zájmového vzdělávání dospělých, ve kterých začíná být akcentovaný aspekt volného času a idea celoživotního vzdělávání. Rozvoj této myšlenky vznikal v souvislosti s vědeckotechnickou revolucí, kdy se neustále zvyšovalo tempo změn a celoživotní vzdělávání začalo být chápáno jako nezbytné pro udržení kvalitního života. Zároveň vytanuly nové společenské problémy, které měly za následek zaměření mimoškolského vzdělávání na nová témata, jako např. ochrana životního prostředí, přírody, kulturního dědictví (Pavlík, 1979, s. 250).

Důraz na nová témata ovšem neznamenal úplný odklon od ideologického zaměření vzdělávání dospělých. V rámci oficiálních i neoficiálních dokumentů je stále zmiňováno, že mimoškolské vzdělávání dospělých „přispívá k rozvoji socialistické

společnosti“ (Pavlík, 1979, s. 250), že „vedoucí úlohu má KSČ“ (Jůva, 1987, s. 51) či že „marxisticko-leninský světový názor má v mimoškolním vzdělávání, ve všech jeho činnostech a formách, ve všech vědních disciplínách integrující funkci“ (Ministerstvo kultury, 1972, s. 8). Nicméně je třeba zmínit, že rozvoji osobnosti, důrazu na zájmy a všestrannému vzdělání jako ideálu je věnován nepoměrně větší prostor v porovnání s ideologickými cíli prosazovanými v padesátých a šedesátých letech 20. století.

Zásadním milníkem pro oblast zájmového vzdělávání dospělých byl rok 1989 a přechod k demokracii. Sametová revoluce a změny, které přinesla, měly ohromný vliv na současný stav zájmového vzdělávání dospělých. Po roce 1989 logicky docházelo k vymezení se vůči minulosti, s čímž souviselo i zrušení organizace a institucionálního zabezpečení zájmového vzdělávání dospělých. Hlavním problémem je, že nedošlo k vytvoření náhradního systému a v současné době neexistuje jednotná koncepce ani legislativní rámec, který by tuto oblast upravoval. Je otázkou, do jaké míry by stát měl zasahovat do této oblasti a co vše by měl upravovat, je však jisté, že neexistence právního rámce má své konsekvence. Neexistuje jednotný informační systém, ve kterém by se lidé dozvěděli o nabídce zájmových kurzů, kvůli tržnímu systému „nabídka poptávka“ může v určitých regionech nastat situace, že lidé nemají přístup k zájmovým kurzům, protože zrovna v jejich regionu nepůsobí žádná organizace, která by se zabývala vzděláváním, další bariérou může být také cena kurzů.

Oblast zájmového vzdělávání v současné době utváří pestrá škála institucí a organizací, které nabízejí rozličné vzdělávací aktivity. Právě pestrá nabídka patří naopak mezi silné stránky současného stavu, kdy vzhledem ke svobodě výběru témat, forem a metod může být nabídka mnohem širší než v době komunismu, kdy byly právě tyto aspekty vzdělávání centrálně určované.

6 Závěr

Jak jsem uvedla v úvodu, pro hodnocení jakéhokoli jevu je užitečné zapátrat v minulosti a sledovat jeho vývoj a příčiny současného stavu. Z aktuálních oficiálních dokumentů věnujících se vzdělávání dospělých je patrné, že oblast zájmového vzdělávání není pro stát prioritou, dokonce neexistuje žádná koncepce, natož právní rámec, který by ji upravoval. Vzhledem k tomu, že historicky hrál stát v oblasti zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích významnou roli, se aktuální situace může zdát překvapivá. Při bližším pohledu na historické a společenské souvislosti se ale leccos objasní. Zájmové vzdělávání dospělých hrálo v různých obdobích vývoje různé role a sloužilo mnoha zájmům, vždy ale odráželo aktuální společenské klima.

V českých zemích po druhé světové válce bylo zájmové vzdělávání dospělých, tehdy nazývané osvětovou činností, nástrojem k upevnění národního cítění po letech jeho potlačování v době nacistické okupace. Cesta, kterou se státní péče osvětová vydala, vypadala velmi nadějně, vzhledem k historickým událostem, které následovaly, nebyl ovšem její potenciál naplněn.

Po nástupu komunismu se ze zájmového vzdělávání dospělých stal prostředek komunistické ideologie a kontroly. O potřebě kontroly svědčí mimo jiné prosazování trávení času v kolektivu a vštěpování oficiálních názorů prostřednictvím různorodých vzdělávacích akcí. Ačkoliv na první pohled může vypadat tehdejší stav čistě negativní, nelze jej takto přísně hodnotit. Je otázkou, a to se z dobových dokumentů nelze dočíst, do jaké míry byly oficiální a publikované postoje a úkoly naplňovány v praxi a jaký zůstal prostor pro neideologizované aktivity. Pozitivně lze hodnotit institucionální zabezpečení zájmového vzdělávání dospělých, díky kterému bylo možné vybudovat síť kulturních zařízení, rozšířit počet regionálních muzeí a galerií. Zdá se, že co se týče kvantity, zájmové vzdělávání v tomto období vzkvétalo. Pochybnosti jsou na místě, pokud by se hovořilo o kvalitě, lektori byli vybíráni na základě stranické příslušnosti, ne na základě jejich odbornosti a hlavní důraz se kladl na ideologii. Další neznámou zůstává naplnění

požadavku dobrovolnosti účasti na vzdělávacích aktivitách. Lze předpokládat, že někteří účastníci upřednostnili zapojení se do života socialistické společnosti tímto způsobem, aby splnili svou občanskou povinnost a neměli potyčky s režimem.

Komunismus v českých zemích trval více než 40 let, a proto logicky i v tomto období docházelo k vývoji. Bezprostředně po jeho vzniku bylo nutné nastavit pravidla a oblast legislativně upravit tak, aby vyhovovala požadavkům režimu. Zároveň bylo nutné přesvědčit obyvatele o správnosti tohoto dějinného vývoje, zájmové vzdělávání bylo proto zaměřené hlavně na vysvětlování politiky, jednotlivých kroků vlády a mezinárodní situace. Postupem času docházelo k proměně zaměření zájmového vzdělávání i v souvislosti s mezinárodními trendy v oblasti vzdělávání dospělých, které k nám také pronikaly. Prosazovala se idea všestranného harmonického rozvoje člověka a jeho neustálého vzdělávání jako prostředku udržení kvalitního života.

Po revoluci v roce 1989 a nástupu kapitalismu nedošlo pouze ke změně ekonomického modelu, ale také ke změně vnímání vzdělání. Ze vzdělání se stala komodita, o čemž svědčí i zaměření státu na další profesní vzdělávání. Utilitarismus prostupuje celou společností a odráží se také na přístupu k zájmovému vzdělávání dospělých. Dochází k odklonu od ideje všestranně vzdělaného člověka, podporovány jsou ty vzdělávací aktivity, které jsou pro člověka užitečné v profesním životě. Je otázkou, do jaké míry by měl stát do oblasti zájmového vzdělávání zasahovat. Dle mého názoru je nezbytné, aby bylo v zájmu státu zvyšovat všeobecnou kulturní a vzdělanostní úroveň svých obyvatel. Aktuální situaci považuji za značně neuspokojivou, nicméně pevně doufám, že se jedná o dědictví minulosti, které bude časem překonáno. Z mého pohledu je idea vzdělaného člověka základem demokracie jako takové, a proto považuji za důležité, aby oblast zájmového vzdělávání stát podporoval.

Cílem mé diplomové práce bylo na základě analýzy dobových dokumentů postihnout vývoj zájmového vzdělávání dospělých od konce druhé světové války po současnost. V jednotlivých kapitolách jsem se zaměřila na vymezení zájmového vzdělávání

dospělých, historický a společenský kontext, detailní analýzu zásadních strategických a legislativních dokumentů a přístup státu v jednotlivých etapách vývoje.

Téma by jistě vyžadovalo detailnější analýzu, která by důkladněji rozebírala jednotlivé oblasti zájmového vzdělávání dospělých, aby mohl být popis vývoje zájmového vzdělávání dospělých komplexní. Přínosné by mohlo být zaměřit se na činnost jednotlivých společenských a zájmových organizací působících v éře komunismu a zkoumat jejich konkrétní aktivity. Pro pochopení vývoje by bezesporu přispěl výzkum zaměřující se na praxi zájmového vzdělávání dospělých v minulosti a na rozdíly mezi deklarovanými cíli a praktickou realizací.

7 Soupis bibliografických citací

BENEŠ, Milan. *Andragogika*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. ISBN 80-864-3223-8.

BOULA, Josef. Osvěta do služeb lidové demokracie a socialismu. *Česká osvěta: list věnovaný zájmům veřejného knihovnictví a organizaci lidového vzdělání*. Praha: Svaz osvětový, 1948, **41**(8), s. 450–457.

COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES. a *Memorandum on Lifelong Learning* [online]. 2000 [cit. 2015-06-07]. Dostupné z: http://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf

COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES. *Communication from the Commission: Making a European Area of Lifelong Learning a Reality* [online]. Brussels: Commission of the European Communities, 2001 [cit. 2015-06-07]. Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2001:0678:FIN:EN:PDF>

CUHRA, Jaroslav, Jiří ELLINGER, Adéla GJURIČOVÁ a Vít SMETANA. *České země v evropských dějinách: Díl čtvrtý od roku 1918*. Litomyšl: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-794-7.

ČAPKOVÁ, Dagmar. Pojetí vzdělání jako celoživotního principu v díle Komenského. *Pedagogika* [online]. 1970, (5), s. 703–722. ISSN 2336-2189. Dostupné z: http://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?attachment_id=8897&edmc=8897

ČORNEJ, Petr a Jiří POKORNÝ. *Dějiny Českých zemí do roku 2000 ve zkratce*. Praha: Práh, 2000. ISBN 80-725-2026-1.

ČORNEJOVÁ, Alžběta. *Dovolená s poukazem: odborové rekreace v Československu 1948–1968*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2363-6.

Dekret presidenta republiky č. 130/1945 Sb., o státní péči osvětové. In: *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. [cit. 2015-06-10]. Dostupné z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=55>

DELORS, Jacques et al. *Learning: The Treasure Within* [online]. Paris: UNESCO, 1996

[cit. 2015-06-07]. ISBN 92-3-103274-7. Dostupné

z: <http://unesdoc.unesco.org/images/0010/001095/109590eo.pdf>

DONATH-BURSON-MARSTELLER. *Vzdělávání dospělých v ČR: Průzkum vnímání*

problematiky vzdělávání dospělých u laické a odborné veřejnosti [online]. Praha, 2009

[cit. 2015-06-06]. Dostupné z: [http://www.msmt.cz/vzdelavani/dalsi-vzdelavani/zprava-z-](http://www.msmt.cz/vzdelavani/dalsi-vzdelavani/zprava-z-pruzkumu-vzdelavani-dospelych-v-cr)

[pruzkumu-vzdelavani-dospelych-v-cr](http://www.msmt.cz/vzdelavani/dalsi-vzdelavani/zprava-z-pruzkumu-vzdelavani-dospelych-v-cr)

FAURE, Edgar et al. *Learning to be: The world of education today and tomorrow* [online].

Paris: Unesco, 1972 [cit. 2015-06-07]. ISBN 92-3-101017-4. Dostupné

z: http://www.unesco.org/education/pdf/15_60.pdf

FRANC, Martin a Jiří KNAPÍK. *Volný čas v českých zemích 1957–1967*. Praha: Academia, 2013. ISBN 80-200-2229-5.

HELY, Arnold s. M. *Nové směry ve výchově dospělých: od Elsinoru po Montreal*. Praha:

Socialistická akademie, 1967.

HILLOVÁ, Olga. *Plníme usnesení ÚV KSČ o dalším rozvoji a prohloubení ideové účinnosti*

osvětové práce: (některé zkušenosti z Libereckého kraje). Praha: Osvětový ústav, 1959.

CHOLÍNSKÝ, Jan a Ivo T. BUDIL. Totalitarismus v teorii a praxi. *Securitas imperii* [online].

2012, **21**(02), s. 228–247 [cit. 2015-05-26]. ISSN 1804-1612. Dostupné

z: <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/publikace/securitas-imperii/no21/227-247.pdf>

JÍROVÝ, Zdeněk. Na obzoru je kulturní výročí: Nástin historie NIPOS. *Databáze českého*

amatérského divadla [online]. 2004 [cit. 2015-06-04]. Dostupné

z: <http://www.amaterskedivadlo.cz/main.php?data=txt&id=374>

JŮVA, Vladimír. Mimoškolská výchova dospělých. In: Jarolím SKALKA a kol. *Výchova*

a vzdělávání dospělých v kontextu pedagogiky a celoživotní výchovy. Praha: Academia,

1987, s. 48–68.

KNAPÍK, Jiří a Martin FRANC. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967*. Praha: Academia, 2011. ISBN 978-80-200-2019-2.

KNOTOVÁ, Dana. *Neformální zájmové vzdělávání dospělých ve volném čase*. In: Vzdělávání dospělých v rámci celoživotního učení. Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity. Brno: Masarykova univerzita, 2006. ISSN 1211-6971.

KOPECKÝ, Václav. *Soběslavský plán kulturně osvětové činnosti*. Praha: Ministerstvo informací a osvěty, 1950.

Košický vládní program: *Program nové Československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků*. Vydání III. Praha: Svoboda, 1975.

KRYSTOŇ, Miroslav. *Andragogické aspekty využívania voľného času*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta UMB v Banskej Bystrici, 2011. ISBN 978-80-557-0240-7.

KUDLÁČ, Antonín. Historie ministerstva. *Ministerstvo kultury* [online]. Ministerstvo kultury, 2007 [cit. 2015-06-10]. Dostupné z: <http://www.mkcr.cz/scripts/detail.php?id=1839>

MASARYK, Michal. *Filozofické kapitoly z výchovyospelých*. Bratislava: Osvetové ústredie, 1956.

MINISTERSTVO KULTURY. *Zásady mimoškolského vzdělávání obyvatelstva*. Praha: Ministerstvo kultury ČSR, 1972.

MŠMT ČR. *Implementační plán Strategie celoživotního učení ČR* [online]. Praha: MŠMT, 2008 [cit. 2015-06-07]. Dostupné z: http://www.msmt.cz/file/10201_1_1/download/

MŠMT ČR. *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice: Bílá kniha* [online]. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, 2001 [cit. 2015-06-07]. ISBN 80-211-0372-8. Dostupné z: <http://patecnici.wbs.cz/bilakniha.pdf>

MŠMT ČR. Strategie celoživotního učení ČR. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. 2015 [cit. 2015-05-20]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/dalsi-vzdelavani/strategie-celozivotniho-uceni-cr>

MŠMT ČR. *Strategie celoživotního učení ČR*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2007. ISBN 978-802-5422-182.

NOSOVSKIJ, Jefim Jakovlevič. *Kulturně osvětová práce na vesnici: sborník materiálu na pomoc pracovníkům vesnických kult. osv. institucí: zkušenosti ze SSSR*. Praha: Ministerstvo informací a osvěty, 1950.

PALÁN, Zdeněk. *Základy andragogiky* [online]. Praha: Vysoká škola J. A. Komenského, 2002 [cit. 2013-05-05]. Dostupné

z: http://media0.wgz.cz/files/media0:5100491c3f8cb.pdf.upl/Zaklady_andragogiky.pdf

PAVLÍK, Ondrej. Miesto a úloha mimoškolského vzdelávania v systéme výchovy dospelých. *Pedagogika: Časopis pro vědy o vzdělávání a výchově*. 1979, (3), s. 241–254. Dostupné také z: http://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?attachment_id=7784&edmc=7784

PETRÁŇ, Rudolf a POSPÍŠIL, Oldřich. *Aktuální otázky mimoškolního vzdělávání pracujících v ČSSR*. Praha: Osvětový ústav, 1965.

POSPÍŠIL, Oldřich. *K realizaci zásad mimoškolského vzdělávání obyvatelstva*. Praha: Ústav pro kulturně výchovnou činnost, 1976.

POSPÍŠIL, Oldřich. Zájmové mimoškolské vzdělávání a jeho terminologické problémy: příspěvek k výkladu názvosloví. In: Ela HYKOVÁ, ed. *Zájmové mimoškolské vzdělávání ve Středočeském kraji*. Praha: Krajské osvětové středisko Středočeského KNV, 1970, s. 123–144.

PRŮCHA, Jan a Jaroslav VETEŠKA. *Andragogický slovník*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-802-4739-601.

SMÉKAL, Vladimír, Tomáš PROTIVÍNSKÝ, Petr JARUŠEK, Pavla JANEČKOVÁ a Filip HOTOVÝ. *Analýza občanského vzdělávání dospělých* [online]. Brno: Centrum občanského vzdělávání, 2010 [cit. 2015-06-07]. Dostupné z: http://www.obcanskevzdelavani.cz/uploads/1a6bc41ec3e17f0617c232dfb99bd41ab9039b6f_uploaded_cov2010-analyza_ovd_cr_final.pdf

ŠEFL, Bohumil. *Státní péče osvětová: Nová organisace a úkoly*. Praha: Orbis, 1947.

ŠERÁK, Michal. *Zájmové vzdělávání dospělých*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-551-6

ŠIMEK, Milan. *Mimoškolské vzdělávání dospělých jako součást kulturně výchovné činnosti*. Praha: Ústav pro výzkum kultury, 1974.

ŠKODA, Kamil a Pavol PAŠKA. *Dejiny osvety v Československu 1918–1975*. Bratislava: Obzor, 1977.

ŠKODA, Kamil. *Příspěvky k dějinám české osvěty*. Praha: Ústav pro výzkum kultury, 1972.

UNESCO. *Records of the General Conference: Resolutions* [online]. Paris: Unesco, 1969 [cit. 2015-06-07].

Dostupné

z: <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001140/114047E.pdf>

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky. In: *Sbírka zákonů ČR*. [cit. 2015-06-10]. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-542>

Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky. In: *Sbírka zákonů Československé socialistické republiky*. [cit. 2015-06-10]. Dostupné z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=990>

Ústavní zákon č. 542/1992 Sb., o zániku České a Slovenské Federativní Republiky. In: *Sbírka zákonů ČR*. [cit. 2015-06-10]. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-542>

ÚV KSČ. *Usnesení ÚV KSČ o dalším rozvoji a prohloubení ideové účinnosti osvětové práce*. Praha: Ústřední výbor KSČ, 1958.

VÁCLAVÍK, David. *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-2468-3

VLÁDA ČR. Přehled členů vlády. *Vláda České republiky* [online]. 2007 [cit. 2015-06-14]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1945-1960-csr/klement-gottwald-1/prehled-ministru-24681/>

Vládní nařízení ze dne 5. července 1950 o zrušení osvětových rad a přenesení jejich působnosti na národní výbory. In: *ASPI [právní informační systém]*. Wolters Kluwer ČR [cit. 2015-06-10]. Dostupné z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=25315&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>

Vyhláška ze dne 9. února 2005 o zájmovém vzdělávání. In: *Sbírka zákonů ČR*. [cit. 2015-06-18]. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2005-74.pdf>

VYMAZAL, Jiří. *Mimoškolská výchova a vzdělávání dospělých a její institucionální systém v ČR: určeno pro posl. fak. filozof.* Praha: SPN, 1990. ISBN 80-7066-104-6.

Zákon č. 194/1948 Sb., jímž se mění předpisy o státní péči osvětové a o veřejných knihovnách obecních. In: *Sbírka zákonů ČR*. [cit. 2015-06-10]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-194.pdf>

Zákon č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České socialistické republiky. *ASPI [právní informační systém]*. Wolters Kluwer ČR [cit. 2015-06-10]. Dostupné z: <http://www.epravo.cz/top/zakony/sbirka-zakonu/uplne-zneni-zakona-ze-dne-8-ledna-1969-c-21969-sb-o-zrizeni-ministerstev-a-jinych-ustrednich-organu-statni-spravy-ceske-republiky-3142.html>

Zákon č. 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon). In: *Sbírka zákonů ČR*. [cit. 2015-06-14]. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2001-257.pdf>

Zákon č. 52/1959 Sb., o osvětové činnosti. In: *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. [cit. 2015-06-10]. Dostupné z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=934>

Zákon č. 53/1959 Sb., o jednotné soustavě knihoven. In: *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. [cit. 2015-06-10]. Dostupné z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=934>

Zákon č. 54/1959 Sb., o muzeích a galeriích. In: *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. [cit. 2015-06-10]. Dostupné z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=934>

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). In: *Sbírka zákonů ČR*. [cit. 2015-06-14]. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561.pdf>

Zákon č. 67/1919 Sb., o organizaci lidových kursů občanské výchovy. In: *ASPI [právní informační systém]*. Wolters Kluwer ČR [cit. 2015-06-10]. Dostupné z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=968&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>

ZHOR, Jiří. *Osvětová práce a tisk*. Brno: Zemská osvětová rada, 1947.

ZVĚŘINA, Pavel. Charta 77 – text prohlášení. *Totalita* [online]. 2015 [cit. 2015-06-14]. Dostupné z: http://www.totalita.cz/txt/txt_ch77_dok_1977_01_01.php